

Redefinition the Design Basics of Sacred Defense Museums in Iran Approaching of Islamic Civilization

Asgar Molaei

Associate Professor, Faculty of Architecture and Urban Planning, Tabriz Islamic Art University, Tabriz, Iran. Email: A.molaei@tabriziau.ac.ir

---

ARTICLE INFO

Article type:
Research Paper

Article History:
Received 26 November 2025
Revised 29 December 2025
Accepted 20 February 2026
Published Online 01 June 2026

Keywords:
Holy Defense Museum,
Urban identity,
Sustainability,
Iranian Islamic Civilization.

ABSTRACT

Museums are places of memory and space to preserve, introduce and publish the culture of the past and the works left from the past history of the land. Sacred defense museums are created as collections to collect, recognize and publish the culture of sacred defense and research in this direction. The necessity and importance of these museums can be derived from the intellectual foundations and religious, national and patriotic ideas. The country of Iran, focusing on Islamic and Iranian culture and foundations, and having gone through many wars and incidents in the battle with its many enemies, has a great history in the holy defense, which research is in line with what, why and how to design the museums of the holy defense. It can be a way to read and explain the future path. Therefore, this article aims to explain the dimensions and necessities of the design of sacred defense museums with a qualitative approach, which tries to do this research by studying case examples of war and military museums in different countries of the world and studying documents and libraries. . The results of this research show that the basics of designing war and military museums in world records, especially in western countries, include the defense of the homeland and homeland, displaying national honors and honoring the soldiers and officers who died and survived the war, as well as human rights with an emphasis It is about the killings and destruction left over from the First and Second World Wars and regional and local wars. But the foundations of the design of the sacred defense museums are based on the sanctity of defense and Islamic values, God-centered, Velayat-centered, and resurrection belief, which is manifested in the form of the concepts of martyrdom and sacrifice and through the tools, memories, wisdom, and sacrifices of warriors and martyrs, Martyrdom lifestyle, spirituality and requirements of Iranian-Islamic architecture and the urban Arsan pattern.

Cite this article: Molaei, A. (2026). Redefinition the Design Basics of Sacred Defense Museums in Iran Approaching of Islamic Civilization. *Urban Development Policy Making*, 3 (2), 315-337. DOI: <http://doi.org/10.22034/judpm.2026.572859.1086>

© Asghar Molaei
DOI: <http://doi.org/10.22034/judpm.2026.572859.1086>

Introduction

The Sacred Defense possessed characteristics, among which the following can be noted: The Sacred Defense is a sacred struggle (jihad) to defend human rights; it is imbued with spirituality derived from religious, national, and doctrinal beliefs. Furthermore, it was a scene of endurance and resistance by brave and valiant combatants—a spirit that today is essential and vital for the Islamic Ummah to stand

against global arrogance. The courage of the combatants, especially the commanders, was widely renowned, and their martyrdom-seeking spirit instilled fear in the hearts of enemies on the battlefields. The lifestyle of the martyrs and combatants has always been instructive and exemplary, to the extent that their morals and spirit on the battlefields—their precision in safeguarding public treasury and people's rights, their forgiveness and kindness toward subordinates, their fairness and benevolence, their simple living, and self-purification—are remarkable and educational.

Materials and Methods

This research is conducted using historical, analytical, and logical inference research methods, as well as interdisciplinary research, employing documentary and library study methods and case study research. Thus, in the section on the background study of military museums and case studies, historical research and field survey methods have been used. In the theoretical foundations section, by analyzing the content of texts, the theoretical foundations of the Sacred Defense and the New Islamic Civilization and their relationship within the Sacred Defense museums have been studied. Furthermore, in explaining the relationship between the theoretical foundations and the architecture and urban planning of Sacred Defense museums, an interdisciplinary approach has been adopted in the final part of the theoretical foundations. In the findings and conclusion section, using logical reasoning, the requirements for planning and design have been presented.

Results

The most important national, religious, and doctrinal components used in the design and development of Sacred Defense museums are: the sanctity of jihad and defense, urban and national identity, recollection of Sacred Defense memories, transmission of the culture of jihad, resilience and self-sacrifice, honoring and commemorating the Sacred Defense, the martyrs and combatants, tourism centered on the Sacred Defense, a sense of patriotism, spirituality, the martyr-inspired lifestyle, and attention to the requirements of Iranian-Islamic architecture. Preserving and disseminating the spirit of self-sacrifice and martyrdom-seeking not only plays a significant role in enhancing human perfections but also guarantees the immunity and protection of society against evil forces; and although in this regard, Islamic values also manifest themselves in various ways. Nevertheless, even though during the formation of the glorious Islamic Revolution and during the Sacred Defense period, society was filled with a yearning for martyrdom and being killed in the path of God, various methods are still employed to promote the culture of martyrdom and self-sacrifice. The most important foundations and pillars of Sacred Defense museums include the sanctity and God-centeredness of defending the homeland and divine values, which leads to the identity formation of the city and Islamic society. In terms of architecture and urban planning, in any war museum, the following strategies should be considered: 1) Durability of the external and internal form of war museums 2) Familiar forms in strengthening the sense of patriotism 3) Designing a religious space within the museum 4) Considering educational and research spaces Designing symbolic elements and landmarks 5) Designing service spaces for users 6) Symbolic design of operational spaces 7) Design and representation space for artists.

Discussion and Conclusion

Sacred Defense museums must be filled with the spirituality inspired by the martyrs and combatants, and the legacy of the frontlines and war, as well as their faith and beliefs. This is achieved through spatial design based on the Iranian-Islamic architectural model and the legacy of the Sacred Defense. Furthermore, Sacred Defense museums should serve as a place to introduce the lifestyle of the martyrs and combatants as a model of a worthy life for future generations. The wills of the martyrs are one of the legacies of the Sacred Defense, containing teachings of monotheistic beliefs and the martyr-inspired lifestyle for the purpose of advancing toward the New Islamic Civilization. By comparing global precedents with the Iranian-Islamic theoretical foundations of war museums, the dimensions of similarity and difference in design principles can be extracted. In global precedents, the focus is on evoking a sense of patriotism and national pride; displaying military capabilities and achievements; creating identity for current and future generations by emphasizing their own military history; and designing for promotional and propagational activities.

بازشناسی مبانی طراحی موزه‌های دفاع مقدس در ایران از منظر تمدن نوین اسلامی

اصغر مولائی

دانشیار دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران. رایانامه: A.molaei@tabriziau.ac.ir

اطلاعات مقاله

چکیده

نوع مقاله:

پژوهشی

تاریخ‌های مقاله:

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۹/۰۵

تاریخ بازنگری: ۱۴۰۴/۱۰/۰۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۱

تاریخ انتشار: ۱۴۰۵/۰۳/۱۱

کلیدواژه:

موزه دفاع مقدس،

هویت شهری،

پایداری،

تمدن نوین اسلامی.

موزه‌ها به عنوان مکان‌های خاطره و فضایی برای حفظ، معرفی و نشر فرهنگ گذشتگان و آثار به‌جامانده از تاریخ گذشته سرزمین هستند. موزه‌های دفاع مقدس به عنوان مجموعه‌هایی برای جمع‌آوری، شناخت و نشر فرهنگ دفاع مقدس و پژوهش در این راستا ایجاد می‌شوند. ضرورت و اهمیت این موزه‌ها می‌تواند برگرفته از مبانی فکری و اندیشه‌های دینی و ملی و میهنی باشد. کشور ایران با اتکا به فرهنگ و مبانی اسلامی و ایرانی و با پشت‌سر گذاشتن جنگ‌ها و حوادث متعدد در نبرد با دشمنان متعدد خود، تاریخچه‌ای عظیم در دفاع مقدس را دارد که پژوهش در راستای چیرستی، چرایی و چگونگی طراحی موزه‌های دفاع مقدس می‌تواند به بازخوانی و تبیین مسیر آینده راهگشا باشد. بنابراین، این مقاله با هدف تبیین ابعاد و ضرورت‌های طراحی موزه‌های دفاع مقدس با رویکرد کیفی است که با مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای سعی در انجام این تحقیق دارد. نتایج این پژوهش کشورهای مختلف جهان و مطالعه اسنادی و کتابخانه‌ای سعی در انجام این تحقیق دارد. نتایج این پژوهش نشان می‌دهد مبانی طراحی موزه‌های جنگ و نظامی در سوابق جهانی به‌ویژه کشورهای غربی شامل دفاع از وطن و خاک میهن، نمایش افتخارات ملی و تکریم سربازان و افسران کشته‌شده و بازمانده از جنگ و نیز حقوق بشر با تأکید بر کشتارها و تخریب‌های به‌جامانده از جنگ‌های جهانی اول و دوم و جنگ‌های منطقه‌ای و محلی است. اما مبانی طراحی موزه‌های دفاع مقدس با اتکا بر قداست دفاع و ارزش‌های اسلامی و خدامحوری و ولایت‌محوری و معادباوری است که در قالب مفاهیم شهادت و ایثار و از طریق ابزارها، خاطرات و رشادتها و فداکاری‌های رزمندگان و شهدا، سبک زندگی شهادتی، معنویت و الزامات معماری ایرانی اسلامی و الگوی ارسن شهری تجلی می‌یابد.

استناد: مولائی، اصغر (۱۴۰۵). بازشناسی مبانی طراحی موزه‌های دفاع مقدس در ایران از منظر تمدن نوین اسلامی. *سیاستگذاری پیشرفت شهری*، ۳ (۲) ۳۱۵-۳۳۷.
DOI: <http://doi.org/10.22034/judpm.2026.572859.1086>

© اصغر مولائی

DOI: <http://doi.org/10.22034/judpm.2026.572859.1086>

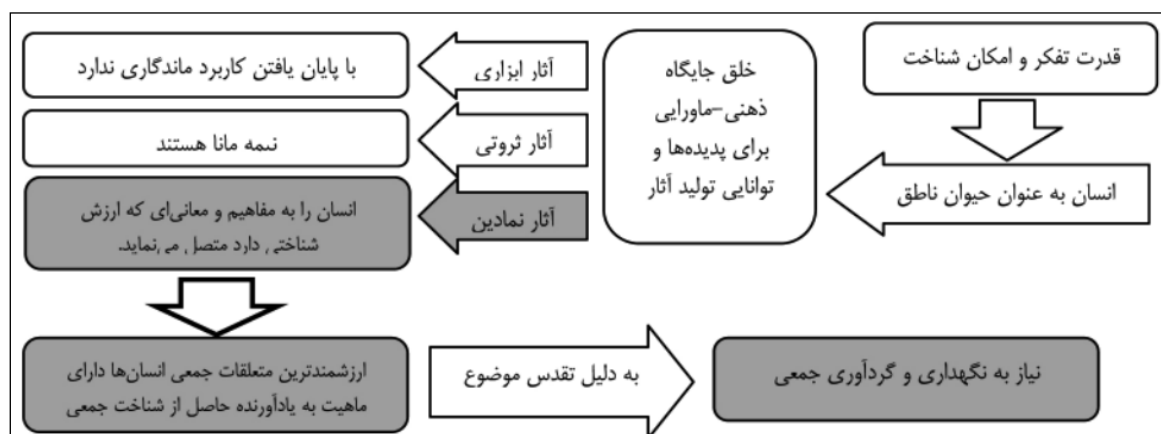

۱. مقدمه

انقلاب اسلامی در ایران با هدف استقلال، آزادی و احیای دین اسلام، مردم‌سالاری و عدالت انجام گرفت. بعد از انقلاب وقوع جنگ تحمیلی، موجب شکل‌گیری روحیات و رشادتهای دفاع از میهن برخاسته از اعتقادات دین اسلام و باورهای شیعی شد که نتایج آن حفظ میهن اسلامی ایران، تربیت و معرفی نسل فداکار جبهه و دفاع مقدس، به جا ماندن و تولید میراث ملموس و ناملموس دفاع مقدس شد. این میراث دفاع مقدس به مثابه سرمایه‌ای نمادین، فرهنگی و اعتقادی مبدل شد. از طرفی دیگر، معرفی این آثار دفاعی و فرهنگ جبهه به نسل‌های بعد از جنگ، برای درک و انتقال مفاهیم ارزشمند آن ضروری بوده و نیازمند مراکز جامع بود که همان موزه‌های دفاع مقدس هستند. این موزه‌ها متفاوت از موزه‌های تاریخی به نوعی مراکز معرفی و انتقال فرهنگ انقلاب اسلامی، فرهنگ جبهه و دفاع مقدس نیز محسوب می‌شوند و نیازمند مبانی طراحی و اصول برگرفته از مبانی انقلاب و دفاع مقدس هستند.

موزه از لغت فرانسوی موزه^۱ گرفته شده و در حدود ۱۲۹۰ ه.ق به زبان فارسی راه یافته و به معنای مکانی است که مجموعه بزرگی از آثار باستانی، صنعتی و چیزهای گرانبها را در آن به معرض نمایش می‌گذارند. به بیان دیگر، موزه مؤسسه‌ای است که شواهد مادی و اطلاعات مرتبط با این شواهد، در جهت منافع عمومی، گردآوری، مستندسازی و حفظ شده و در آن به معرض دید عموم قرار داده می‌شود و یا تفسیر می‌شود. موزه دفاع مقدس، مکانی عمومی، وسیع و دارای بخش‌های مختلف است که در آن آثار و مستندات تاریخی و روایی مربوط به هشت سال دفاع مقدس جمع‌آوری، ساماندهی و نمایش داده می‌شود. این موزه پیام‌رسان مبارزات حق‌طلبانه، ایثار و جهاد، ابتکارها، خلاقیت‌ها و افتخارهای دوران دفاع مقدس بوده و به نوعی پاسخ دهنده به مجموعه‌ای از سؤال‌های اساسی و بنیادین نسل‌های بعدی است که در قالب یک مجموعه کلان فرهنگی، تبلیغی، آموزشی و آگاهی‌بخش طراحی و ایجاد می‌شود [۱].

ایکوم شورای بین‌المللی موزه، وابسته به سازمان فرهنگی، علمی و تربیتی سازمان ملل متحد یونسکو در بند ۳ و ۴ اساسنامه خود که جامع‌ترین تعریف موزه است، چنین می‌گوید: «موزه مؤسسه‌ای است دائمی و بدون هدف مادی که درهای آن به روی همگان گشوده است و در خدمت جامعه و پیشرفت آن فعالیت می‌کند. هدف موزه‌ها، تحقیق در آثار و شواهد به‌جامانده از انسان و محیط زیست او، گردآوری، حفظ و بهره‌وری معنوی و ایجاد ارتباط بین این آثار، به‌ویژه به نمایش گذاشتن آن‌ها به منظور بررسی و بهره‌وری معنوی است [۲]. ضرورت حفظ و نگهداری و نمایش و معرفی آثار نمادین به دلیل تقدس و ارزش معنوی آن‌ها ضرورتی است که طراحی و احداث موزه‌ها را بیش از پیش به امری بدیهی تبدیل می‌کند (شکل ۱).

شکل ۱. ریشه پیدایش موزه‌ها؛ آثار ارزشمندترین متعلقات جمعی انسان‌ها هستند که نیاز به گردآوری دارند (اکبریان و یزدان‌فر، ۱۳۹۱: ۱۱۶)

به طور کلی، قرن هجدهم را باید هنگامه پایه‌گذاری موزه‌های عمومی در اروپا و دنیای جدید دانست. فرایند شکل‌گیری موزه‌ها به دلیل رشد اقتصادی و تغییرات سیاسی و اجتماعی تا قرن نوزدهم ادامه یافت. پس از جنگ جهانی اول موزه‌های اروپا و

ایالت متحده در پاسخ به نیازهای آموزشی، رو به گسترش نهادند. جنگ جهانی دوم نیز بسیاری از موزه‌ها را با تخریب مواجه کردند. در نیمه قرن بیستم موزه‌های سراسر جهان از تنوع موضوعی و افزایش قابل ملاحظه‌ای برخوردار شدند. برای مثال، موزه‌های اروپا در قرن بیستم تقریباً چهار برابر تعداد آن‌ها در سال ۱۹۵۰ میلادی هستند [۳].

دفاع مقدس دارای ویژگی‌هایی بوده است که از آن جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد؛ دفاع مقدس به عنوان جهادی مقدس برای دفاع از حقوق انسانی است؛ دفاع مقدس مملو از معنویت نشئت‌گرفته از اعتقادات و روحیات دینی و مذهبی و ملی است؛ همچنین صحنه استقامت و مقاومت رزمندگان غیور و دلآوری بوده است که امروز چنین روحیه‌ای برای ایستادگی و مقاومت در برابر استکبار جهانی برای امت اسلامی ضروری و حیاتی است. شجاعت رزمندگان به‌ویژه فرماندهان زبانزد خاص و عام بوده و شهادت‌طلبی آن‌ها موجب ترس دشمنان در صحنه‌های نبرد بوده است. سبک زندگی شهدا و رزمندگان، همیشه آموزنده و الگو بوده است، به طوری که اخلاق و روحیات رزمندگان در جبهه‌های نبرد و در دقت در رعایت بیت‌المال و حق‌الناس، گذشت و مهربانی نسبت به زبردستان، انصاف و خیرخواهی، ساده‌زیستی و تهذیب نفسشان قابل توجه و آموزنده است. این سبک زندگی و اخلاق اسلامی در راستای تمدن نوین اسلامی برای تربیت نسل‌های بعد از جنگ و نسل‌های جدید حیاتی است.

موزه‌های دفاع مقدس در برخی شهرهای ایران نظیر باغ موزه دفاع مقدس تهران، تبریز و کرمان، هر یک الگوی معماری ویژه‌ای طراحی و به عنوان مراکزی برای نمایش و معرفی آثار و فرهنگ دفاع مقدس برای علاقه‌مندان هستند. این مراکز که اغلب مزین به قبور شهدای گمنام و آثاری مکتوب و ملموس از شهدا و رزمندگان هستند، ضروری است مبانی طراحی این مجموعه‌ها ضمن ارتباط با زمینه‌های تاریخی و فرهنگی، برای مراجعین خاطره‌انگیز و هویت‌بخش باشند. امری که در برخی مجموعه‌ها به دلایل مختلف دارای ضعف‌هایی بوده است. از جمله باغ موزه دفاع مقدس تهران مجموعه‌ای است با تکیه بر تکنولوژی و طراحی مبتنی بر معماری مدرن، فضایی متفاوت از روحیه و هویت ایران و معماری اسلامی ارائه می‌کند. در برخی موزه‌های دفاع مقدس نیز، سوله‌هایی بی‌هویت در پارک‌هایی با معماری غیر زمینه‌گرا احداث شده و تمرکز بر آثار هنری و فرهنگی دفاع مقدس متمرکز بوده و نسبت به معماری با هویت ایرانی اسلامی و الهام‌بخش کم‌توجه بوده است.

۲. روش پژوهش

پژوهش در حوزه تمدن نوین اسلامی و موزه‌های دفاع مقدس، پژوهشی میان‌رشته‌ای و کیفی است که مبانی نظری آن ریشه در تمدن نوین اسلامی و دفاع مقدس و معماری و شهرسازی بومی دارد. بی‌توجهی به این مبانی نظری موجب شکل‌گیری آثاری می‌شود که با توجه صرف به کالبد و عملکرد، غفلت از هویت ایرانی اسلامی و ماهیت میان‌رشته‌ای آن می‌شود. بنابراین، با طرح این مسئله که مبانی، ویژگی‌ها، عناصر و مؤلفه‌های موزه‌های دفاع مقدس در ارتباط با تمدن نوین اسلامی، فرهنگ دینی و ملی و دفاع مقدس هستند، می‌توان ابعاد و ریشه‌های طراحی موزه‌های دفاع مقدس را در این راستا مورد تحقیق و پژوهش قرار داد.

این پژوهش با روش تحقیق تاریخی، تحلیلی و استنباط منطقی و پژوهش میان‌رشته‌ای و با استفاده از شیوه‌های مطالعه اسنادی، کتابخانه‌ای و پژوهش‌های موردی انجام می‌شود، به طوری که در بخش مطالعه پیشینه موزه‌های نظامی و نمونه‌های موردی از روش تحقیق تاریخی و پیمایش میدانی اسفاده شده است. در بخش مبانی نظری با تحلیل محتوای متون، مبانی نظری دفاع مقدس و تمدن نوین اسلامی و ارتباط آن را در موزه‌های دفاع مقدس مورد مطالعه قرار گرفته است. همچنین، در تبیین ارتباط مبانی با معماری و شهرسازی موزه‌های دفاع مقدس، با رویکردی میان‌رشته‌ای در بخش پایانی مبانی نظری و در بخش یافته‌ها و نتیجه‌گیری با استفاده از استدلال منطقی به ارائه الزامات برنامه‌ریزی و طراحی پرداخته شده است.

در این راستا سؤال اصلی تحقیق عبارت است از: مبانی طراحی موزه‌های دفاع مقدس در راستای ارتقای تمدن نوین اسلامی ایرانی کدامند؟ همچنین، سؤالات فرعی نیز عبارت‌اند از: موزه‌های نظامی و جنگ در سایر کشورها با توجه به چه مفاهیم و مبانی طراحی می‌شوند؟ الزامات برنامه‌ریزی و طراحی این موزه‌ها کدامند؟ بررسی سوابق جهانی از دیدگاه مبانی طراحی ایرانی - اسلامی بیانگر آن است که در اغلب موزه‌های کشورهای دیگر، اهداف ملی، منافع و دستاوردهای نظامی و نتایج آن از قبیل تقویت حس میهن‌پرستی، انتقال تجارت و تاریخچه جنگ و هویت‌سازی برای نسل‌های آتی مد نظر بوده است، در حالی که در مبانی نظری ایرانی - اسلامی، جنگ و دفاع از میهن به عنوان فریضه‌ای مقدس بوده و با اعتقادات رزمندگان عجین است، امری

که می‌تواند در برنامه‌ریزی فضایی و طراحی موزه در قالب راهکارهای مختلف مورد استفاده قرار گیرد. بنابراین، در این پژوهش ضمن بررسی سوابق جهانی و تدوین مبانی نظری ایرانی - اسلامی موزه‌های جنگ، به ارائه راهکارهای طراحی پرداخته می‌شود.

۳. پیشینه پژوهش

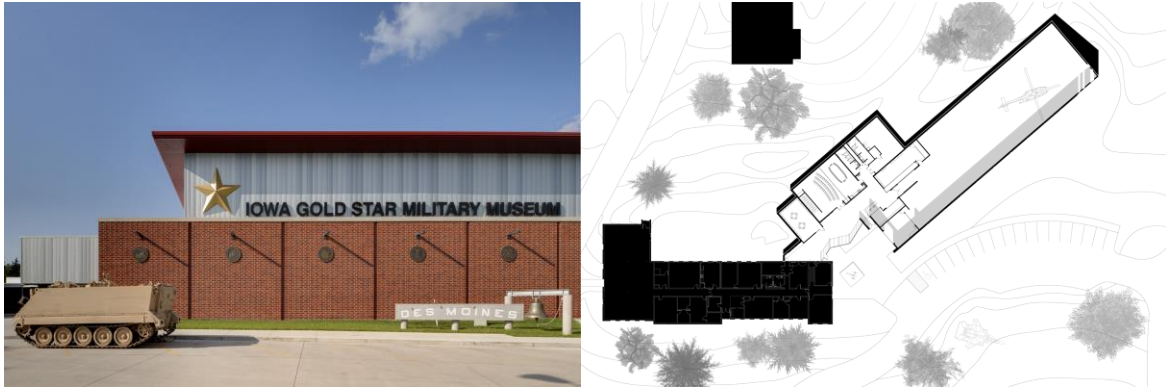
موزه‌های جنگ در هر کشور با اهداف مشابهی همچون ثبت وقایع جنگ، حفاظت و نمایش آثار و اسناد باقی‌مانده از جنگ‌های ملی و منطقه‌ای و بین‌المللی، آشنایی نسل‌های بعدی با تاریخچه جنگ و ... احداث می‌شود. این‌گونه موزه‌ها در واقع برای جلوگیری از کمرنگ شدن تلاش‌ها و حماسه‌های سربازان سرزمینی در گذر تاریخ و تثبیت و تقویت هویت ملی ایجاد می‌شوند. همچنین، کیفیت و کمیت طراحی فضاهای مختلف موزه‌های جنگ وابسته عواملی همچون سبک‌های طراحی، تاریخچه جنگ‌های مورد نمایش، امکانات و زمین موجود، خواسته‌های کارفرما، سلیق طراحان و معماران و اهداف، کارکردها و برنامه‌های مورد نظر مدیران و برنامه‌ریزان برای استفاده از موزه است.

موزه ملی آمریکا با مساحت ۸۰ ایکر، در واشنگتن دی‌سی آمریکا احداث شده است. مساحت ساختمان اصلی این موزه (شکل ۲) حدود ۱۸۵ هزار فوت مربع است و ۱۵ هزار قطعه از کلکسیون هنری ارتش و ۳۰ هزار صنایع دستی، اسناد و تصاویر را در خود جای داده است. محوطه بیرونی ساختمان موزه باغ یادمانی، آمفی‌تئاتر، زمین رژه و غیره را شامل می‌شود که فعالیت‌های مختلف فرهنگی، مراسم‌ها، سخنرانی‌ها، برنامه‌های آموزشی، کنفرانس‌ها و جلسات مختلف در آن برگزار می‌شود. در این موزه سه گالری اصلی شامل گالری داستان سربازان، جنگ برای ملت و ارتش و جامعه است. گالری جنگ برای ملت، به شش گالری کوچک تقسیم می‌شود، برای پوشش دادن به دوره‌های زمانی مختلف، تاریخ ارتش از جنگ انقلابی تا پایان جنگ در عراق و افغانستان طراحی شده است. موضوع «خدمت و فداکاری» سربازان طی ۲۴۰ سال جنگ‌های مختلف، در گالری‌های موزه منعکس شده است.

شکل ۲. موزه ملی نظامی آمریکا؛ تصویر هوایی (سمت راست)؛ نقشه طبقه اول (سمت چپ)

موزه جنگ آیوا در شهر آیوای ایالات متحده آمریکا، داستان سربازان آیوایی و هزاران خاطره از فداکاری‌ها، مخاطرات و مرگ‌های غم‌انگیز آن‌ها را به نمایش گذاشته است. حدود ۱۵۰ سال قبل، مردان و زنان آیوا برای حفظ اتحاد و حراست از دموکراسی، دفاع علیه تروریسم در زمان صلح و جنگ سوگندی یاد کردند. این مرکز برای ثبت و ارائه وقایع و خاطرات مربوط به جنگ‌های شهری ایجاد شده است (شکل‌های ۳ و ۴)؛ جایی که گارد ملی، سربازان ذخیره ارتش، نیروی دریایی و ملوانان، نیروی هوایی و گارد ساحلی در این جنگ‌ها شرکت داشته‌اند. این موزه با هزینه ۱۱ میلیون دلار و با هزینه‌کرد برادران سولیوان در سال ۲۰۰۸ برای زنده نگه داشتن یاد و خاطره سربازان افتتاح شد. این موزه شامل ۳۵ بخش نمایشگاهی جذاب صوتی و تصویری است. در این موزه، ناوهای جنگی، لباس‌ها، ابزارها و سلاح‌های مورد استفاده در نبردهای داخلی قابل مشاهده هستند. همچنین بخش‌های آموزش کودکان، مجسمه‌های یادبود آن‌ها و آثار باقی‌مانده از جنگ به نمایش گذاشته شده است.

شکل ۳. سایت پلان و نمای اصلی موزه نظامی آیوا در آمریکا

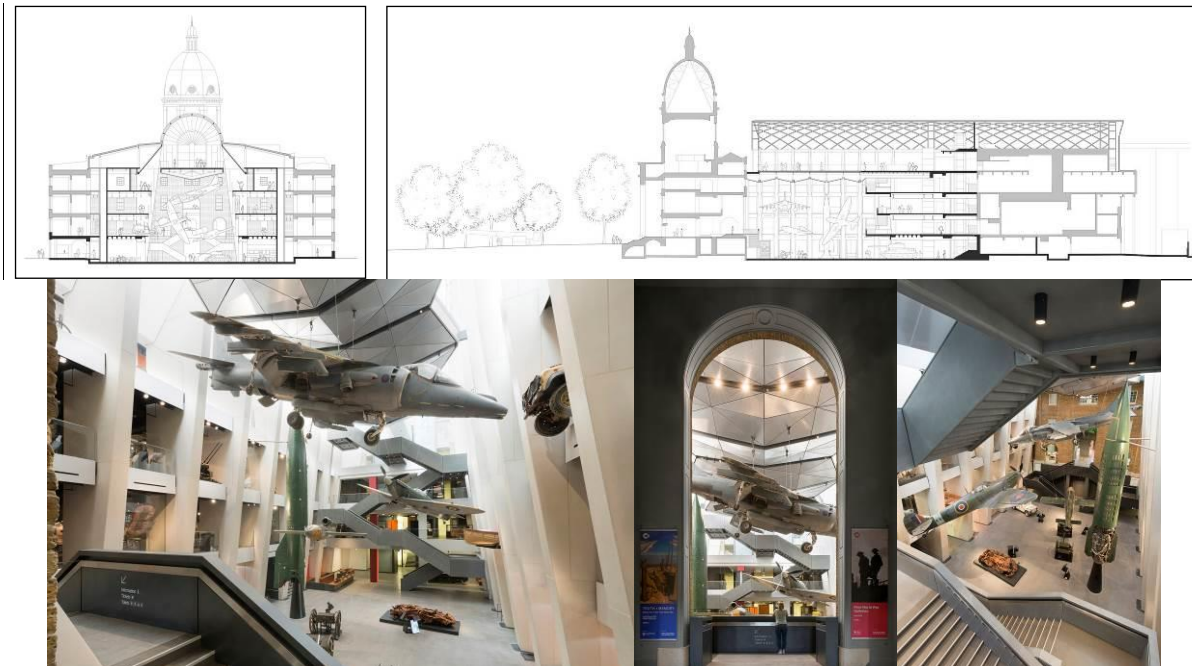
شکل ۴. موزه جنگ آیوای آمریکا

موزه تاریخ نظامی درسدن، در شهر درسدن آلمان، توسط استودیو لیبسکند در سال ۲۰۱۱ افتتاح شد. این موزه در محل یک اسلحه‌خانه و قورخانه تاریخی برای احیا و بازآفرینی تاریخچه نظامی شهر در این مکان طراحی شد (شکل ۵). این مجموعه در ۵ طبقه و با کاربرد ۲۰۰ تن شیشه، بتن و قطعات فلزی روی ساختار قدیمی با قدمت ۱۳۵ ساله اجرا شد. نمای جدید این بنا با پوسته‌ای شفاف شیشه‌ای با استحکام لازم به طور گوه‌ای بیرون آمده به عنوان نشان‌دهنده دموکراسی آلمان، در کنار استبداد گذشته در نظر گرفته شد. در بازطراحی این موزه آثار جنگ جهانی دوم و بمباران‌های شهری در آن زمان به تصویر کشیده شده است. درون گوه ۹۹ فوتی، سکویی جذاب و مهیج برای تماشای مناظری شهری است که فضایی انعکاسی دراماتیک از منابع بمب و سلاح خلق کرده است. لیبسکند معتقد است: «درسدن شهری است که به طور اساسی متحول شده است. وقایع گذشته فراموش نشده‌اند، بلکه آن‌ها در بطن دگرگونی شهر امروزی قرار گرفته‌اند». درون بخش ستون‌دار ساختمان قدیمی، تاریخ نظامی آلمان با نظمی تاریخی نمایش داده شده است. در فضای باز وسیع گوه پنج طبقه با یک زمینه اجتماعی و انسانی، فرهنگ تهاجم را به نمایش گذاشته است.

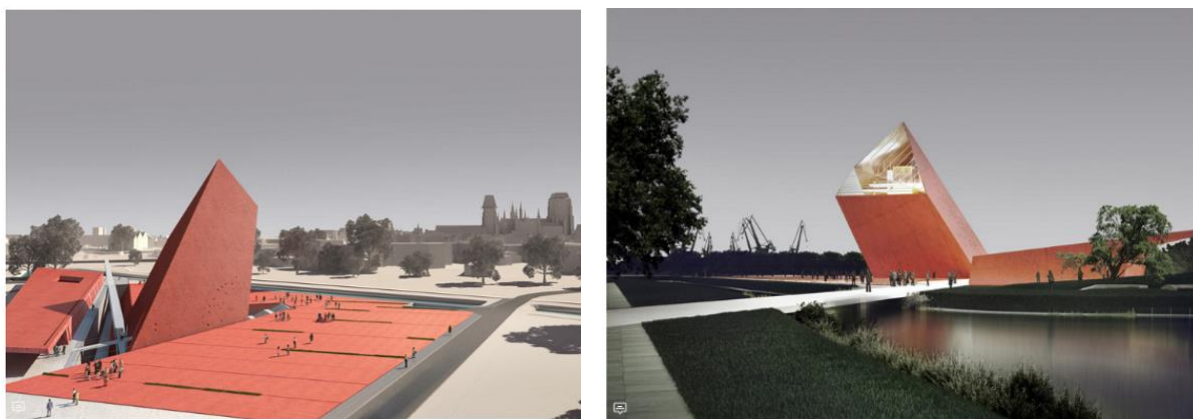
شکل ۵. موزه نظامی درسدن آلمان

موزه جنگ امپریال انگلیس، در شهر لندن واقع است که در سال ۲۰۱۴ توسط شرکت معماری فاستر و همکاران طراحی شد. برای یادبود ۱۰۰ ساله جنگ جهانی اول، گالری‌های مهیج این موزه در پیرامون یک آتریوم مرکزی در قلب ساختمان طراحی شده‌اند. این آتریوم برای نمایش عناصر و تجهیزات بزرگ و ارتباط بخش‌ها و طبقات مختلف در نظر گرفته شده است. در این موزه سعی شده است تا بنا ارتباطی قوی با پارک پیرامون برقرار کند (شکل ۶).

شکل ۶. موزه امپریال برای یادبود جنگ جهانی اول در لندن

موزه جنگ جهانی دوم در شهر جی‌دانسک^۱ لهستان، در شهر جی‌دانسک لهستان واقع است که در سال ۲۰۱۰ طراحی شد. ساختمان حجیم و قرمز رنگ این مجموعه به عنوان نماد شهر جی‌دانسک با عناصر تاریخی زمینه پیرامونش ترکیب کرده است (شکل ۷). بیان مینیمالیستی و خلاقانه با مقیاس عظیم در طرح معماری این موزه، ایده مدرنی را در زمینه تاریخی موزه استفاده کرده است. رنگ و بافت این بنا، طرح را با رنگ‌های شهر جی‌دانسک ترکیب کرده و موزه را برای ورود به قرن ۲۱ تقویت می‌کند. بخشی از حجم بنا به طور نمادین از زمینه طرح برخاسته، نورپردازی، ساده و عربان در هندسه کشتی‌سازی جای گرفته است. این موزه با اتصال به زمین - آرام، سرد، مهربانی از گذشته و با آسمان - امید، جوانی و آینده پیوند می‌دهد. این طرح با حجم جذاب ساختمان، عاطفه را ترکیب می‌کند و کشتار جنگی را همراه با امیدواری به تصویر می‌کشد. این موزه با قابلیت بالا برای تعامل خانواده‌ها، گردشگران و رویدادهای فرهنگی به مثابه یک فضای عمومی، و نمادی به یادماندنی در قلب مردم شهر جی‌دانسک و اروپا عمل می‌کند.

شکل ۷. موزه جنگ جهانی دوم لهستان

موزه جنگ داروین، در شهر داروین در استرالیا، موزه‌ای برای ثبت وقایع و زنده نگه داشتن یاد و خاطره آنان در سال ۱۹۶۰ طراحی و احداث شد. تجارب دفاعی داروین، در بمباران شهر توسط ژاپن در ۱۹ فوریه ۱۹۴۲ به طور تصویری و صوتی در این مکان ثبت شده است. در این موزه انواع وسایل نقلیه مؤثر در جنگ، یونیفرم، مدل‌ها و نقاشی‌ها به همراه فروشگاه و کافه برای استفاده از مراجعین به نمایش گذاشته شده است (شکل‌های ۸ و ۹).

شکل ۸. دید و منظره بیرونی ساختمان موزه جنگ داروین در ساحل دریا

1. Gdansk

شکل ۹. موزه جنگ داروین

مطالعه موزه‌های مورد مطالعه نشان می‌دهد توجه به تاریخچه جنگ، آثار به‌جامانده از جنگ و نشانه‌ها و نمادهای ملی جنگ در برنامه‌ریزی و طراحی موزه‌های جنگ در تجارب جهانی حائز اهمیت بوده است. همچنین، توجه به زمینه بومی، محلی و تاریخی موزه نیز در طراحی فرم بیرونی و داخلی موزه در نظر گرفته شده است. جدول ۱ مبانی، ضرورت‌ها و فلسفه احداث این موزه‌ها را به همراه ایده‌های طراحی معماری و شهری این تجارب را بیان می‌کند.

جدول ۱. نمونه‌های مورد مطالعه موزه‌های نظامی و جنگ در سوابق جهانی

مؤلفه	مبانی، ضرورت‌ها و فلسفه	ایده‌های طراحی معماری و شهری
موزه ملی جنگ آمریکا	خدمت و فداکاری سربازان و افسران؛ حس وطن‌پرستی؛ افتخارات نظامی در جنگ‌ها	گالری‌های شش‌گانه برای بیان خاطرات و اسناد سربازان و جنگ‌ها طی ۲۴۰ سال گذشته
موزه نظامی درسدن آلمان	نمایش آثار جنگ جهانی دوم و بمباران‌های شهری در یک زمینه اجتماعی، و انسانی، فرهنگ تهاجم نمایش دموکراسی آلمان؛ افتخارات ملی در جنگ‌ها	نمای جدید این بنا با پوسته‌ای شفاف شیشه‌ای با استحکام لازم به طور گوه‌ای بیرون آمده به عنوان نشان‌دهنده دموکراسی آلمان - سکویی جذاب و مهیج برای تماشای مناظری شهری
موزه نظامی امپریال انگلیس	ثبت وقایع و زنده نگه داشتن یاد و خاطره؛ تجارب و دستاوردهای دفاعی ملی	گالری‌های مهیج این موزه در پیرامون یک آتریوم مرکزی در قلب ساختمان موزه
موزه نظامی آیوای آمریکا	خاطره از فداکاری‌ها، مخاطرات و مرگ‌های غم‌انگیز اتحاد و حراست از دموکراسی - زنده نگه داشتن یاد و خاطره سربازان	گالری‌های ویژه برای بخش‌های آموزش کودکان، مجسمه‌های یادبود آن‌ها و آثار باقی‌مانده از جنگ
موزه جنگ لهستان	نمایش کشتار جنگ جهانی توأم با امید و عاطفه	ارتباط موزه با زمینه شهری؛ زمینه‌گرایی؛ ایجاد فضای شهری برای حضور شهروندان
موزه داروین استرالیا	ثبت وقایع و زنده نگه داشتن یاد و خاطره؛ تجارب دفاعی داروین، در بمباران شهر توسط ژاپن	ارتباط موزه با زمینه شهری؛ زمینه‌گرایی؛ ایجاد فضای شهری برای حضور شهروندان

به طور کلی بر اساس نمونه‌های مورد بررسی و نتایج جدول یادشده، می‌توان گفت که مبانی طراحی موزه‌های نظامی و جنگ در کشورهای مختلف از جمله کشورهای غربی با تأکید بر افتخارات و قدرت نظامی و مبانی حقوق بشر (به‌ویژه درباره کشتارهای جنگ جهانی دوم و آثار و نتایج آن بر کشورهای مغلوب) طراحی شده است. همچنین، در این کشورها برای برانگیختن حس وطن‌پرستی و غرور ملی و نیز نمایش امکانات و دستاوردهای نظامی و هویت‌سازی برای نسل‌های فعلی و آتی با تأکید بر تاریخچه نظامی خود به احداث موزه‌های جنگ و فعالیت‌های تبلیغی و ترویجی آن اقدام کرده‌اند. بنابراین، ارکان و مبانی اصلی در طراحی موزه‌های دفاع مقدس در سوابق جهانی در سه مورد قدرت نظامی و افتخارات ملی، حقوق بشر و جنایت‌های جنگی به‌ویژه برای کشورهای آسیب‌دیده، تکریم و ترویج حس دفاع و وطن‌پرستی و انتقال آن به نسل‌های بعدی را شامل می‌شود.

۴. مبانی نظری موزه‌های دفاع مقدس از منظر تمدن نوین اسلامی

شهر مقوله‌ای بنیادین در فرایند تمدنی یک سرزمین است که با ساختاری پیچیده و چندوجهی نقش مهمی را در توسعه اقتصادی، ارتقای کیفیت زندگی و زیرساخت‌های شهری، آموزش، عدالت و برابری یک اجتماع ایفا می‌کند و در قالب بستر تعالی و کمال انسان، تأثیرات کلیدی و حیاتی در مسیر زندگی افراد به جا می‌گذارد [۴]. هنر، معماری و شهرسازی نقش مهمی در تمدن جوامع داشته و در واقع یکی از عرصه‌های تحقق و نمایش تمدنی است، چرا که شهر، معماری و آثار هنری آن محمل فرهنگ، فلسفه، فناوری و توانمندی‌های آن جامعه است.

فرهنگ و تمدن ایرانی طی دوران مختلف، دارای آثار مختلفی از هنر، معماری و شهرسازی بوده و ابعاد تمدنی آن را ارائه کرده است. از جمله می‌توان به آثار معماری ایرانی در بناهای آرامگاهی، معماری حرم‌های مطهر، باغ‌های ایرانی در دوره‌های قبل و بعد از اسلام اشاره کرد. همچنین، سایر هنرهای ایرانی اسلامی به‌ویژه فرش، موسیقی، صنایع دستی، خوشنویسی و معرق و قلمزنی و نقاشی و مینیاتور نیز آثار فاخر ایرانی اسلامی متعدد و متنوعی در تراز تمدنی یافت می‌شود. در فرهنگ و تمدن ایرانی اسلامی نیز رویکرد اندیشمندان سیاسی به سیاست، صبغه‌ای کاملاً غایت‌گرا، دینی و معنوی دارد و حکمرانی معطوف به سرپرستی جامعه است که هم‌زمان واجد جنبه‌های معنوی و دنیوی است [۵ و ۶].

در تاریخ اسلام و به طور خاص در تاریخ تشیع با شخصیت‌های متعددی مواجهیم که در عین وحدت شخصیت، محل بلوغ و ظهور ابعاد مختلف انسانی بوده‌اند. در رأس تمامی آن‌ها شخصیت پیامبر اعظم (ص) و اهل بیت ایشان (ع) تمدنی‌ترین افراد حیات بشر بوده‌اند به گونه‌ای که به شهادت تاریخ در وجود آن‌ها تمامی ابعاد وجودی انسان مجال ظهور و بروز حداکثری یافته است. علاوه بر امامان معصوم شخصیت‌هایی مانند شیخ مفید، شیخ طوسی، ابن سینا، خواجه نصیرالدین طوسی، علامه حلی، محقق کرکی، ملاصدرا، سهرودی، علامه مجلسی، علامه بحر العلوم و صدها عالم برجسته اسلامی طی تاریخ و در عصر حاضر شخصیت امام خمینی (ع) و علامه طباطبایی (ع) نمایندگان بارز از شخصیت‌های تمدنی جامعه اسلامی هستند که شاگردان فراوانی نیز طی تاریخ در قالب یک جریان اجتماعی قوی پرورش داده‌اند و نیروی اصیل تمدن اسلامی برخاسته از این جریان اصیل اسلامی است. چنانچه انقلاب اسلامی نیز از آن جهت یک ظرفیت عظیم تمدنی دارد که حاصل و دست‌پرورده این جریان تاریخی است و اساساً امام خمینی (ع) تنها با تکیه بر همین شخصیت تمدنی یعنی شخصیت ذوابعاد و توحیدی خود بنیان‌گذار انقلاب اسلامی و حرکت به سمت تمدن نوین اسلامی بوده‌اند [۷]. علما و شخصیت‌های تراز تمدنی طی تاریخ، آثار علمی، ادبی، فلسفی و فرهنگی بسیاری را خلق کرده‌اند که می‌تواند در تبیین مبانی تمدنی نوین اسلامی ایرانی مورد استفاده قرار گیرد.

از منظر تمدن نوین اسلامی، معماری و شهرسازی به‌ویژه در مراکز عمومی و فرهنگی باید برگرفته از الگوی ایرانی اسلامی و محل نشر معنویت باشد. موزه‌های دفاع مقدس به عنوان مراکز فرهنگی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس، ضمن برخورداری از آثار و میراث شهدا و رزمندگان و دفاع مقدس باید فضاهایی برگرفته از معاری اسلامی و هویت‌بخش و خاطره‌انگیز باشند. توجه صرف به فناوری، فضاها و بناهای بی‌هویت و تشخص موجب تضعیف عملکرد و مطلوبیت این مراکز می‌شوند.

۴-۱. قداست دفاع از منظر اسلامی

جهاد و دفاع از میهن و ارزش‌های اسلامی از مهم‌ترین ارکان اندیشه اسلامی است. جامعه ایرانی توانست با پارادایم کربلا را به عنوان زیرساخت شهادت‌گرایی خود شکل دهد و از این طریق در برابر موج‌های تهدید منطبق‌های بین‌المللی مقاومت کند [۸]. فرهنگ شهادت‌طلبی به عنوان یکی از منابع اصلی قدرت نرم در بین مسلمانان محسوب می‌شود و همچنین هر اندازه که فراموشی جهاد و شهادت در جامعه اسلامی موجب ذلت مسلمانان آن جامعه می‌شود، به همان اندازه برخورداری از روحیه جهاد شهادت، آفریننده قدرت نرم بالندگی و بازدارندگی در مقابل دشمن را دارد [۹ و ۱۰].

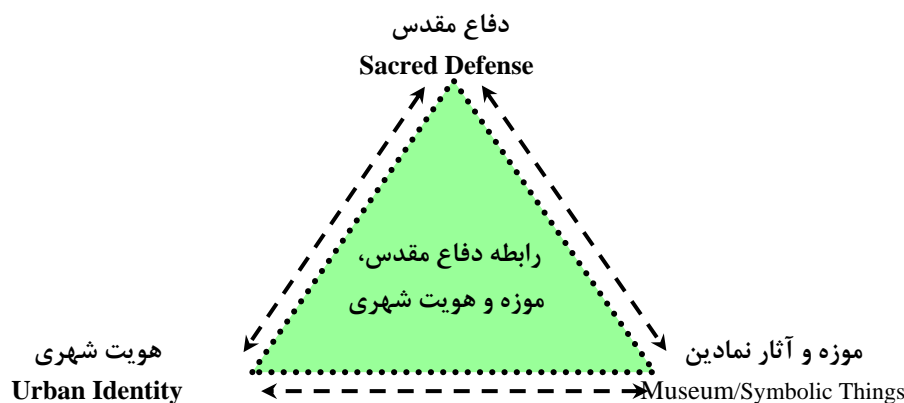
فرهنگ ایثار و شهادت در زمره ابعاد هویت دینی قرار می‌گیرند؛ چرا که منظور از هویت دینی، میزان شناخت فرد از تعلق و ارتباطش نسبت به دینی خاص و پیامدهای ارزشی مثبتی که فرد برای این تعلق و ارتباط قائل است و سرانجام احساس خاص فرد نسبت به دین و نسبت به دیگرانی که مثل او رابطه‌ای مشابه با آن دین دارند، است. به بیان دیگر، هویت دینی تعریف

شخص از خود بر اساس تعلق داشتن نسبت به دینی خاص به همراه ملاحظات ارزشی و احساسی مترتب با آن است، اما هویت دینی در ایران نشئت گرفته از هویت اسلامی است و تفاوت چندان با آن نمی‌کند. هویت اسلامی یعنی اعتقاد و التزام عملی به انجام دادن فرائض دین اسلام و نشان دادن رفتاری که فرد را از پیروان مذهب دیگر متمایز می‌کند. از این رو از خودگذشتگی و مجاهدت و شهادت به عنوان بخشی از آموزه‌های دینی و هویت دینی کاملاً روشن‌اند [۱۰]. دفاع از وطن از جایگاه اسلامی برخوردار است و این نوع مبارزه و مجاهدت در راه اسلام قداست می‌تواند منبع و دلیلی برای ترویج فرهنگ دفاع مقدس در موزه‌های جنگ در شهرها و مناطق ایرانی واقع شود.

۴-۲. روابط بین موزه و هویت شهری

انسان تنها موجودی است که دغدغه هویت دارد، زیرا به گفته سارتر، در مورد انسان «وجود بر ماهیت تقدم دارد». یعنی ماهیت انسان محتوم نیست و به خلاف سایر موجودات، خود در ساختن آن نقش دارد [۱۱]. از طرفی، هویت اعتبار خود را از تشخیص می‌گیرد و هر پدیده‌ای که قابل تشخیص باشد، هویتمند است و به عکس [۱۲]. در زبان معنای یک عبارت با توجه به مفهوم دلالت بیان می‌شود. یعنی کلمات و عبارتها از اشیا و موضوعاتی حکایت می‌کنند که مصداق آن‌ها به شمار می‌روند. در زبان معنای یک عبارت معمولاً با توجه به مفهوم دلالت بیان می‌شود یعنی کلمات و گاه عبارتها در جهان خارج، از اشیا و یا موضوعاتی حکایت دارند که مصداق آن‌ها به شمار می‌آیند. از نظر فلاسفه و زبان‌شناسان این رابطه را می‌توان به کمک مثلثی نشان داد که در رأس آن مفهوم مجرد کلمه یا تصویر ذهنی کلمه قرار می‌گیرد و در دو گوشه دیگر آن نشانه تصویری یا گفتاری کلمه قرار گرفته است [۱۳]. مجموعه‌سازی برای انسان امری فطری بوده و ذوق و سلیقه در گردآوری آن بی‌شک همواره همراه انسان بوده است. در جوامع بشری گردآوری به مثابه اهداف و ارزش‌ها در شکل‌های مختلف انجام می‌گیرد و میزان مانایی آثار، ارزش نگهداری آن‌ها را تعیین می‌کند: ۱- آثار ابزاری با پایان یافتن کاربرد، ماندگاری خود را از دست می‌دهند؛ ۱- آثار ثروتی نیز نیمه‌مانا هستند؛ ۳- آثار نمادین هستی خود را در ماندگاری می‌یابند و از آنجا که این ارزش‌ها حاصل شناخت جمعی است، نیاز به نگهداری اجتماعی دارد و در مکانی متعلق به جمع قرار می‌گیرد؛ و به سبب وابستگی حیاتی و ارزشی جامعه به این‌گونه آثار حیات جامعه به حیات این اماکن وابسته است [۲]. این آثار نمادین با ماندگاری جاودانه خویش از مهم‌ترین عوامل هویت‌ساز و هویت‌بخش به یک شهر و جامعه ایرانی - اسلامی هستند.

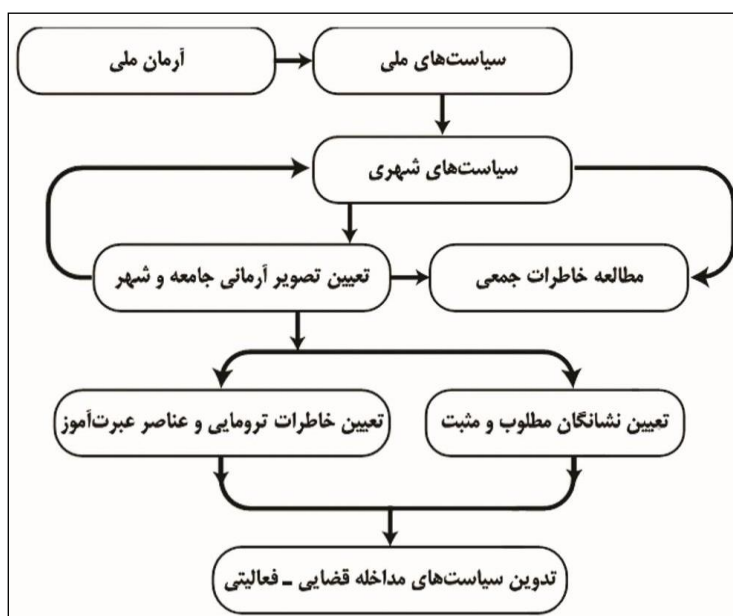
ابعاد هویتی فرهنگ دفاع مقدس حکایت از خاستگاه اسلامی - ایرانی آن است و مجموعه‌ای از ابعاد بینشی، اعتقادی و کنشی الگوی فرهنگ دفاع مقدس و شاخص‌های هدفمند آن نظیر خدامحوری، ولایت‌محوری و معادباوری ریشه در هویت اسلامی ایرانی دارد [۱۴]. دفاع مقدس جایگاه بسیار اساسی در تاریخ یک ملت دینی و مذهبی دارد و مردم در بازخوانی خاطره‌ها و رویدادهای تاریخ گذشته از آن‌ها استفاده می‌کنند. این امر از طریق انتقال مفاهیم و آموزه‌های ماندگار ایثار و شهادت به نسل‌های بعدی به تداوم هویت جمعی در شهر کمک می‌کند.

شکل ۱۰. رابطه بین دفاع مقدس، موزه و هویت شهری

۴-۳. بازخوانی گذشته با راهبرد خاطره

موزه در تمام جهان طی همین فرایند خاطره‌سازی و تاریخی‌سازی خاطره در دوران مدرن ایجاد شد. در موزه بخش‌های خاصی از تاریخ گزینش شده و به نمایش گذاشته می‌شود و بخش‌های دیگر در تاریکی باقی می‌مانند. خاطره برای حفظ و تداوم طی تاریخ نیازمند «مکان‌های خاطره» است که نشان‌دهنده سنت‌های ملی، یادمان‌های و ابزارهایی است که به آن ساختار بخشیده‌اند. مکان‌های خاطره نوعی «تاریخ فکری» است [۱۵]. احیا، بازآفرینی و تداوم خاطرات ملی به‌ویژه خاطرات مربوط به جنگ‌های ملی و دفاع مقدس در متن زندگی جامعه، نیازمند سیاست‌ها و فرایندهایی است که در جریان این فرایند رشادت‌ها و خاطرات و ایثارها و فداکاری‌های رزمندگان و شهدا به عنوان تصویر آرمانی جامعه و شهر تعیین می‌شود. این تصاویر در قالب خاطرات جمعی در قالب نشانه‌ها و نمادهایی در متن زندگی اجتماعی و فرهنگی جامعه به نمایش گذاشته می‌شود (شکل ۱۱).

شکل ۱۱. فرایند تدوین سیاست‌های خاطره شهری [۱۶]

موزه دفاع مقدس نه تنها خاطره جنگ را بلکه تاریخ کل کشور را روایت می‌کند. این روایت نیز همچون تمامی روایت‌های رسمی گرایش به تسلسل، پیوستگی و حذف تمامی شکاف‌ها و گسست‌ها دارد. کل تاریخ در تالارهای هفتگانه به نام تالار آستانه، تالار حیرت و حقانیت، تالار دفاع، تالار مقابله و آرامش، تالار شهادت، تالار پیروزی و تالار سرانجام روایت می‌شود [۱۵].

۴-۴. ترویج و انتقال فرهنگ پایداری و ایثار

انتقال فرهنگ ایثار و دفاع مقدس امری ضروری و بدیهی است. این مهم در آیات و روایات به طور مکرر توصیه شده است. رسول خدا^(ص) فرمود: به فرزندان خود شنا کردن و تیراندازی بیاموزید. همچنین فرمود: «فرزندانان را گرامی بدارید و آنان را نیکو تربیت کنید که آموخته می‌شوید» [۱۷]. فرهنگ دفاعی کشور، هم از نظر معنا و هم ساختار، مشکل بر زیرساخت‌ها و ارکان فرهنگ ملی است که امکان ابقا، پیشرفت و تعالی جامعه در شرایط امن را فراهم ساخته است. اقتدار نظام اسلامی آن هم در شرایط کنونی محیط امنیتی، نیازمند بازتولید، بازشناسی، تحکیم و ساختارمندی مدیرانه، آینده‌نگرانه و هدفمند مؤلفه‌های فرهنگ دفاعی است. در ترسیم مدل و الگوی فرهنگ دفاع مقدس بر مبنای متغیرهای بینشی، گرایشی و کنشی به عنوان سه بعد اصلی الگو و مؤلفه‌های ۹گانه شامل خدامحوری، ولایت‌محوری، معادباوری (مؤلفه‌های بینشی) مقصد الهی، کرامت انسانی، معنویت‌گرایی (مؤلفه‌های گرایشی) پاسداشت سبک زندگی اسلامی ایرانی، انقلابی و بسیجی، مدیریت جهادی (مؤلفه‌های کنشی) تشکیل می‌دهند [۱۴]. این فرهنگ الگوهای سمت‌گیری نسبت به موضوعات مختلف و مرتبط با استقلال و بالندگی کشور را سامان می‌دهد و افراد و جامعه را برای اقدامات مختلف آماده می‌کند [۱۴].

جدول ۲. الگوی فرهنگ دفاع مقدس در ابعاد بینشی و اعتقادی و مؤلفه‌های آن [۱۴]

ردیف	مفهوم	ابعاد	مؤلفه‌ها	شاخص‌ها
۱	الگوی فرهنگ دفاع مقدس	بینشی / اعتقادی	۱- خدامحوری	۱- خداباوری و خداگرایی
				۲- ایمان به امداد و نصرت الهی
				۳- اعتقاد به محبت و رضایت الهی
				۴- ایمان به ارزش‌های اسلامی
			۲- ولایت‌مداری	۱- شناخت و باورمندی به جایگاه و اختیارات ولایت
				۲- شناخت و پذیرش اندیشه‌ها، منویات، اولویات‌ها و مطلوبیت‌های رهبری
				۳- باور به اطاعت از ولی ولایت مطلقه ولی فقیه
				۴- معتقد به دفاع از حریم ولایت
		۳- معادباوری	۱- ایمان به بازگشت همه انسان‌ها به سوی خدا	
			۲- اعتقاد به عالم برزخ و قیامت و پاداش و جزای پس از مرگ	
			۳- باور به رسیدن به احدی‌الحسنین (یکی از دو نیکویی)	
			۴- اعتقاد به رسیدگی دقیق و عادلانه به اعمال در آخرت	
۱	الگوی فرهنگ دفاع مقدس	گرایشی / اخلاقی	۱- مقصد الهی	۱- اخلاص
				۲- توکل
				۳- رضا
				۴- تسلیم
			۲- کرامت انسانی	۱- عزت‌خواهی، صداقت و درستکاری
				۲- شجاعت و ایستادگی در برابر دشمن
				۳- خودباوری و اعتماد به نفس
				۴- عفو، گذشت و وفای به عهد
		۳- معنویت‌گرایی	۱- شور و حال عارفانه	
			۲- انس با قرآن و عترت	
			۳- ساده‌زیستی و فروتنی	
			۴- بی‌اعتقادی به زخارف دنیوی	
۱	الگوی فرهنگ دفاع مقدس	رفتاری / کارکردی	۱- پاسداشت سبک زندگی اسلامی - ایرانی	۱- پایبندی به هویت اسلامی
				۲- حفظ اصالت هویت ایرانی
				۳- رعایت سنت‌ها و آداب و رسوم اسلامی ملی
				۴- آمادگی برای دفاع از مرزهای کشور
			۲- انقلابی و بسیجی	۱- مردمی و حضور در میدان‌های دشوار
				۲- پیروی و تبعیت از ولایت امر
				۳- حماسه‌گرایی، شهادت‌طلبی و استکبارستیزی
				۴- بصیر و هوشمند در دفاع از انقلاب اسلامی
		۳- مدیریت جهادی	۱- پایبندی به قوانین و رعایت سلسله مراتب	
			۲- تکلیف‌گرایی و استفاده از راه‌های میان‌بر	
			۳- مجاهدت، استقامت، روحیه مقاومت و پایداری در برابر دشمن	
			۴- تعهد، فاطمیت و کارآمدی	

گذشت بیش از یک ربع قرن از حماسه هشت سال دفاع مقدس، ضرورت و روزافزون ارائه الگوی فرهنگ دفاع مقدس را برای بهره‌گیری نسل جدید و بازنمایی به دیگر جوامع اسلامی در شرایط جنگ نیابتی امروز برجسته ساخته است. در شرایط حاضر که با پدیده‌های نوپدید در هویت‌سازی و تغییر فرهنگ کشور مواجهیم، اقداماتی مانند: تبیین ابعاد، مؤلفه‌ها و شاخص‌های فرهنگ دفاع مقدس در سطوح و عرصه‌های مختلف از سوی مراکز پژوهشی نظیر موزه‌های دفاع مقدس، گفتمان‌سازی صحیح فرهنگ دفاع مقدس در خانواده‌ها، مراکز آموزشی و عرصه‌های عمومی جامعه (نظیر موزه‌های جنگ و دفاع مقدس)، مطالبه‌گری از مسئولان در بازنشر فرهنگ دفاع مقدس، الگو بودن رزمندگان و ایثارگران هشت سال دفاع مقدس در پایبندی به فرهنگ دفاع مقدس و انتقال آن‌ها به نسل جدید، توسعه برگزاری کارگاه‌ها و دوره‌های آموزشی تربیت مدرس و مربی دفاع مقدس در سطح حوزه‌های علمیه و مراکز آموزش عالی، تعیین واحد درسی خاصی با عنوان «فرهنگ دفاع مقدس» در مراکز علمی و آموزشی، دوره‌های ارتقای توانمندی علمی بصیرتی مدیران و کارشناسان فرهنگی، تدوین برنامه‌های ویژه در رسانه ملی و فضای مجازی به منظور تولید برنامه‌های جدید در بازشناسی فرهنگ دفاع مقدس، و نیز اندیشه‌ورزی و نظریه‌پردازی از سوی محققان کشور در کرسی‌های آزاداندیشی از روش‌های مهم در بهره‌گیری از فرهنگ دفاع مقدس (که ریشه در فرهنگ اصیل دینی ایرانی دارد)، در توسعه و تعمیق هویت ملی است [۱۴].

۴-۵. تکریم و بزرگداشت مقام شهدا و ایثارگران

فرهنگ شهادت، مجموعه‌ای از اعتقادات و آموزه‌هایی است که باعث شکل‌گیری روحیه شجاعت، مبارزه و جهاد در راه خدای متعال و در نهایت کشته شدن در راه ایمان و عقیده است. محور اصلی این فرهنگ نیز همان شهید و انگیزه‌های متقن و مقدسی است که او را به سمت شهادت‌طلبی سوق می‌دهد. ترویج فرهنگ ایثار و شهادت، رایج کردن ارزش‌ها و هنجارهای بذل و بخشش تا مرتبه جان، آداب و رسوم از خودگذشتگی و جان‌فشانی شهدا و خلق‌های ایثارگران و شهدا برای توسعه اسلامی انسان‌ها، به صورت مستقیم (رودررو) یا غیرمستقیم (غیرحضور) با ایجاد تغییر ملموس در جامعه را ترویج فرهنگ ایثار و شهادت گویند [۱۰]. عوامل کلیدی و مؤثر در ترویج فرهنگ ایثار و شهادت شمال نیروها، بودجه و امکانات و دانش و تخصص و تعاریفی است که در فرایندی از قوانین و مقررات و چشم‌اندازها و راهبردها و روش‌ها به سنجش و ارزیابی و تشویق و اطلاع‌رسانی می‌انجامد (شکل ۱۲) [۱۰].

شکل ۱۲. عوامل کلیدی در زمینه، فرایند و نتیجه ترویج فرهنگ ایثار و شهادت [۱۰]

مجاهدان در راه خدا نزد خدا جایگاهی رفیع دارند و تکریم آنان بر مسلمانان لازم است و این تکریم به جهت ارزش جهاد است که ذوره‌الاسلام (قله اسلام) نامیده شده و مجاهدان نیز در ردیف اولیای الهی دانسته شده‌اند که حضرت علی (ع) در وصف آنان گفتند: «جهاد دری است از درهای بهشت که خدا آن را برای اولیای خاص خود گشوده است». خداوند متعال در سوره نساء، آیه ۹۵ فرمود: «مؤمنان دانسته از جهاد که آسیب‌مند نیستند، با آنان که با مال و جان خود در راه خدا پیکار می‌کنند، یکسان نیستند؛ زیرا خدا کسانی

را که با مال و جان خود جهاد می‌کنند، در مقام و منزلت بر وانشستگان برتری داده و خدا همه مومنان را به فرجامی نیکو مژده داده است و خدا مجاهدان را بر وانشستگان برتری بخشیده و برای آنان پاداشی بزرگ مقرر داشته است» [۱۷].

رسول خدا^(ص) فرمود: «هر کس نامه رزمنده‌ای را برساند، همانند کسی است که برده‌ای را آزاد کرده است و او در پاداش رزم رزمنده شریک است». امام صادق^(ع) فرمود: «سه کس دعایشان مستجاب است: یکی از آن‌ها رزمنده در راه خداست؛ پس ببیندشید که چگونه او را جانشینی می‌کنید. رسیدگی به امور مربوط به مجاهد جبهه رفته مانند جانشینی او در امور شخصی وی است» (همان: ۳۹۰).

۴-۶. گردشگری با محوریت دفاع مقدس

سزاوار است آدمی با هدف شناخت آفریدگار هستی و عبرت‌گیری از سرگذشت گذشتگان، به سیر و گردش در زمین بپردازد. و در آیات و روایات هم به این گونه گردشگری و فایده‌های معرفتی و مادی آن اشاره شده است. خداوند متعال در قرآن می‌فرماید: «در زمین گردش کنید تا سرانجام کسانی را که پیش از شما بودند ببینید» [۱۸]. در آیه دیگر می‌فرماید: «آیا در زمین گردش نکردند تا ببینند فرجام کسانی که قبل از آنان بودند، چگونه بود؟ آن‌ها نیرومندتر از اینان بودند و زمین را بیش از اینان دگرگون ساختند و آباد کردند» [۱۸].

۴-۷. ارتقای حس وطن‌دوستی

حس وطن‌دوستی یکی از احساسات اصیل در اغلب فرهنگ‌ها و تمدن‌هاست. وطن زادگاه و مکانی برای حفظ مال و ناموس و عزت و شرف انسان است؛ و به همین دلیل یکی از نشانه‌های خردمندان، دلدادگی به وطن است. عشق به وطن، مهم‌ترین مبین و مظهر وابستگی انسان به وطنش محسوب می‌شود. همه مخلوقات به جایی در آن به دنیا آمده‌اند. عشق به وطن میلی طبیعی است که خداوند در بین مخلوقاتش قرار داده است. خداوند در آیه ۸۵ سوره قصص می‌فرماید: «همان کسی که قرآن را بر تو فرض کرد، تو را به جایگاهت (زادگاهت) بازمی‌گرداند» [۱۸]. نقل است که پیامبر اکرم^(ص) با یادآوری اوصاف نیکوی شهر مکه که وطن ایشان بود، ناراحت می‌شد و این موضوع نشانه اشتیاق و مهرورزی پیامبر^(ص) به وطن است [۱۹].

پیامبر اکرم^(ص) می‌فرماید: «حُبُّ الْوَطَنِ مِنَ الْإِيْمَانِ» (وطن دوستی از ایمان است). مهر ورزیدن به چنین وطنی، بی‌شک جزء ایمان و از آثار آن است. امام علی^(ع) نیز می‌فرماید: «شهرها با وطن دوستی آباد می‌شوند». و نیز سه چیز را از نشانه‌های کرامت و بزرگواری انسان دانستند: «گریه بر عمر، اشتیاق و علاقه به وطن و تلاش برای نگهداری دوستان قدیمی». وطن از دیدگاه اسلامی محبوب و مطلوب انسان است و باید از آن دفاع کرد و این دفاع مقدس و مطلوب است. از دیدگاه اسلام، وطن‌گرایی، نباید جنبه افراطی و منفی به خود بگیرد و به تبع آن، موجب تبعیض در قضاوت، در دیدن و ندیدن خوبی‌ها و بدی‌های افراد، و در جانبداری‌ها، دشمنی، کینه و نفرت ناحق نسبت به وطن دیگران شود که در این صورت افراد را تحت عنوان ملیت‌های مختلف از یکدیگر جدا می‌سازد و روابط خصمانه‌ای میان آن‌ها به وجود می‌آورد [۲۰]. بنابراین، یکی از وجوه دفاع مقدس، وطن‌دوستی و لزوم و وجوب دفاع از آن است که در شرع مقدس نیز بر آن تأکید فراوان شده است. این دفاع از وطن که با دستور اسلام، دفاعی شرعی و مقدس است، می‌تواند در موزه‌های دفاع مقدس در قالب‌های تصویری، صوتی، حجمی و نگارگری و ... به تصویر کشیده شود.

۴-۸. سبک زندگی دفاع مقدس

سبک زندگی دفاع مقدس شامل زندگی‌نامه شهدا و رزمندگان و جانبازانی است که در زندگی فردی و جمعی خود، هم خود را تربیت کرده و هم الگوی برای تربیت سایر رزمندگان و افراد بوده‌اند. شهدا و رزمندگان طی حیاتشان با الهام از زندگی اهل بیت^(علیهم‌السلام) به‌ویژه حضرت امام حسین^(ع) به دلیل دین و وطن، تن به ذلت ندادند. سبک زندگی شهیدایی مملو از گذشت، مهربانی، عدم دل‌بستگی به دنیا و تعلقات مادی بوده است. مرور وصیت‌نامه شهدای جنگ تحمیلی نشان‌دهنده شخصیت والای آن‌ها بوده است. وصیت‌نامه شهیدایی از جمله شهید مهدی باکری که اُسوه رزمندگان جنگ تحمیلی و نسل‌های بعدی بوده است، با جمله معروف «خدایا مرا پاکیزه بپذیر» هدف خود را توحیدی و ولایی و عاشورایی خوانده و معرفی کرده است. شهید مهدی

زین‌الدین، دربارهٔ مقاومت و ایستادگی و تأثیر آن در پیروزی می‌گوید: «تنها کسانی در صحنهٔ نبرد راست قامت‌اند که به خداوند اتکال کنند و با توکل بر او پیش بنازند. نه در سختی‌ها و نه در پیروزی‌ها، در هیچ‌جا از یاد او غافل نشوند و محکم و مقاوم همچون کوه بایستند و دشمن را از پای درآورند و این صفت فقط مخصوص رزمندگان اسلام است. در هیچ‌جای دنیا آن کسانی که اعتقاد به خداوند و اعتقاد به معاد و روز قیامت ندارند، نمی‌توانند دارای چنین مقاومت و ایستادگی باشند. رمز پیروزی صحنه نبرد، مقاومت و ایستادگی است». معرفی این سبک زندگی در موزه‌های دفاع مقدس و کلاس‌های تربیتی و سبک زندگی می‌تواند تأثیرات عمیقی بر طالبان عرفان و مجاهدت و رزمندگی و اخلاص بگذارد.

وصیت‌نامه‌های شهدا مملو از نکات و آموزه‌های الهام‌بخش و تربیتی است. یکی از وصیت‌نامه‌های جذاب شهدا مربوط به شهید ناصر باغانی، رزمنده و شهید از شهر سبزوار است که بخشی از وصیت‌نامهٔ ایشان به این شرح است: «سخنم را دربارهٔ عشق آغاز می‌کنم. ما را به جرم عشق مؤاخذه می‌کنند. گویا نمی‌دانند که عشق گناه ما نیست. اما کدام عشق؟ خداوند! معبود! عاشقا! مرا که آفریدی عشق به پستان مادر را به من یاد دادی، اما بزرگ‌تر شدم و دیگر عشق اولیه مرا ارضا نمی‌کرد، پس عشق به پدر و مادر را در من به ودیعت نهادی. مدتی گذشت، دیگر عشق را آموخته بودم، اما به چه چیز عشق ورزیدن را نه، به دنیا عشق ورزیدم به مال و منال دنیا عشق ورزیدم. به مدرسه عشق ورزیدم. به دانشگاه عشق ورزیدم، اما همهٔ این‌ها بعد مدت کمی جای خود را به عشق حقیقی و اصیل داد یعنی عشق به تو. (یَوْمَ لَا يَنْفَعُ مَالٌ وَلَا بَنُونَ) فهمیدم که وقتی شرایط عوض شود یَفِرُ الْمَرْءٌ مِنْ أَخِيهِ وَ صَاحِبَتِهِ وَ بَنِيهِ وَ أُمِّهِ وَ أَبِيهِ؛ پس به عشق تو دل بستم بعد از چندی که با تو معاشقه کردم یک‌باره به خود آمدم و دیدم که من کوچک‌تر از آن هستم که عاشق تو شوم و تو بزرگ‌تر از آن هستی که معشوق من قرار گیری. فهمیدم در این مدت که فکر می‌کردم عاشق تو هستم اشتباه می‌کرده‌ام، این تو بودی که عاشق من بوده‌ای و من را می‌کشانده‌ای، اگر من عاشق تو بودم باید یک‌سره به دنبال تو می‌آمدم، ولی وقتی توجه می‌کنم می‌بینم که گاهی اوقات در دام شیطان افتاده‌ام ولی باز مستقیم آمده‌ام. حال می‌فهمم که این تو بوده‌ای که به دنبال بنده‌ات بوده‌ای و هرگاه او صید شیطان شده، تو دام شیطان را پاره کرده‌ای و هر شب به انتظار او نشسته‌ای تا بلکه یک شب او را ببینی، حالا می‌فهمم که تو عاشق صادق بنده‌ات هستی، بنده را چه، که عاشق تو بشود (عَنقًا شَكَارٌ كَرَسٌ نَشُودُ دَامَ بَازِ گِیرِ) آری تو عاشق من بودی و هر شب مرا بیدار می‌کردی و به انتظار یک‌صدا از جانب معشوق می‌نشستی. اما من بدبخت ناز می‌کردم و شب خلوت را از دست می‌دادم و می‌خوابیدم! اما تو دست برداشتی و آن قدر به این کار ادامه دادی تا بالاخره من گریزپای را به چنگ آوردی و من فکر می‌کردم که با پای خود آمده‌ام» [۲۱].

به طور کلی، مبانی نظری طراحی موزه‌های دفاع مقدس در مؤلفه‌ها، ضرورت‌ها و راهبردها و راهکارهای مربوطه به طور خلاصه در جدول ۳ قابل ملاحظه است.

جدول ۳. مبانی نظری طراحی موزه‌های دفاع مقدس

مؤلفه	ضرورت‌ها و فلسفه	راهبردها و راهکارها
قداست جهاد و دفاع	جهاد یکی از فروع دین است و خداوند مجاهد را نسبت به سایر وانشستگان برتری داده است.	تکریم جهاد و مجاهدت- ترویج فرهنگ جهاد و ارزش‌های مجاهدت
هویت شهری و ملی	بازشناسی هویت ملی بر مبنای ارزش‌های الهی شامل جهاد و حقانیت و ایثار	استفاده از نمادها و نشانه‌ها؛ ابزارها و روش‌های هنری برای بیان جذاب ارزش‌ها
بازخوانی خاطرات دفاع مقدس	ایجاد مکان‌های خاطره برای احیا، بازآفرینی و تداوم خاطرات ملی به‌ویژه خاطرات مربوط به جنگ‌های ملی و دفاع مقدس	ایجاد مکان‌های خاطره شامل موزه‌های دفاع مقدس، ایستگاه‌های دائمی و موقت بازخوانی خاطرات دفاع مقدس
انتقال فرهنگ جهاد، پایداری و ایثار	پایه‌گذاری نسل‌های آتی بر پایهٔ فرهنگ جهاد و ایثار و پایداری	برنامه‌ریزی برای استفادهٔ گروه‌های مختلف سنی و ایجاد بخش‌های ویژهٔ روایی، تصویری، عملیات‌ها و ...
تکریم و بزرگداشت دفاع مقدس، شهدا و رزمندگان	بزرگداشت و احترام به جهاد در راه خدا؛ تکریم رزمندگان و ایثار و مجاهدت‌ها	برنامه‌ریزی برای حضور و تکریم رزمندگان و بزرگان و بزرگداشت شهدا
گردشگری با محوریت دفاع مقدس	شناخت آفریدگار هستی و عبرت‌گیری از سرگذشت گذشتگان و پیروزی حق بر باطل	برنامه‌ریزی برای اردوهای مختلف افراد بومی و غیربومی به‌ویژه کودکان و جوانان
حس وطن‌دوستی	محبوبیت و مطلوبیت وطن برای انسان- وجود دفاع از وطن از دیدگاه اسلامی	تکریم وطن و طن‌دوستی به حد اعتدال- حفاظت از وطن و مرزهای آن
سبک زندگی دفاع مقدس	ضرورت مطالعه و معرفی سبک زندگی شهیدایی و رزمندگان	کاربست آموزه‌های دفاع مقدس در سبک زندگی معاصر و تربیت فرزندان و نسل‌های جدید

۴-۹. معماری و شهرسازی موزه‌های دفاع مقدس

یکی از الزامات هر نوع کاربری و فضا سازی، توجه به الزامات زمینه‌ای معماری و شهرسازی در برنامه‌ریزی فضایی و طراحی است، به طوری که بنا و فضای خلق شده ارتباطی ناگسستنی با زمینه و شهر و منطقه داشته باشد. بی‌توجهی به این الزام زمینه‌ای موجب تولید فضاها و بناهایی می‌شود که علاوه بر نداشتن هویت، عدم مطلوبیت در عملکرد و عدم خاطره‌انگیزی را به همراه خواهد داشت. موزه‌های دفاع مقدس به عنوان یکی از مجموعه فضاها و بناهای ارزشمند فرهنگی مستلزم توجه به معماری و شهرسازی ایرانی و اسلامی است، به طوری که معماری بومی شهر و منطقه می‌تواند در طراحی مجموعه موزه مورد استفاده و توجه قرار گیرد.

همچنین، یکی از الگوهای مجموعه‌های شهری در فرهنگ معماری ایرانی، استفاده از الگوی ارسن شهری است، به طوری که مجموعه‌ای از بناها و فضاها مکمل هم به طرز هماهنگی در ارتباط با هم قرار می‌گیرند که نمونه آن در بازارهای تاریخی، حرم‌های مطهر، میدان نقش جهان قابل ملاحظه است. در مجموعه موزه‌های دفاع مقدس، بناها و فضاها نباید به طور بی‌ارتباط با هم قرار گیرند، بلکه ارتباطی تعریف شده و خلق ارسن شهری یکی از الزامات طراحی معماری و شهرسازی است. با مطالعه ویژگی‌ها و ابعاد هویتی توسعه پایدار شهرها می‌توان گفت که شهرها هم در درون خود از مؤلفه‌ها و عناصر ارزشمندی در گذشته و حال برخوردارند و هم خود شهرها در مقیاس منطقه‌ای نقش سازنده‌ای در ایجاد تعادل و توازن منطقه‌ای دارند، به طوری که این نقش در خرد و کلان در دوره‌های گذشته شهرهایمان پررنگ‌تر بوده ولی با ورود به دوره معاصر و تأثیرپذیری از برنامه‌ریزی‌ها و تغییرات رایج صنعتی، کم‌توجهی به امر بوم‌محوری در برنامه‌ریزی‌ها و مدیریت‌ها، کم‌رنگ‌تر شده و این رنگ باختن روزه‌روز تشدید می‌شود. این روند به تهدیدی جدی تبدیل می‌شود. نشانه این تهدید در مهاجرت‌ها، رشد اشتغال غیربومی، رشد سکونتگاه‌های حاشیه‌ای در اطراف شهرهای بزرگ، رکود آیین‌ها و مراسم‌های سنتی در حال حاضر است. بنابراین، توجه به این شهرها و تقویت بنیه‌های شهر به‌ویژه در ابعاد اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی با نگرش بوم‌محوری ضروری به نظر می‌رسد.

۵. بررسی نمونه‌های موردی

۵-۱. باغ موزه دفاع مقدس تهران

باغ موزه دفاع مقدس در اراضی عباس‌آباد تهران با زیربنای ۲۲۰ هزار متر مربع تأسیس شده است. این باغ موزه در بزرگراه حقانی تهران و روبه‌روی بوستان طالقانی قرار دارد. این موزه از یک ساختمان اصلی و یک باغ بزرگ تشکیل شده است. موزه ملی انقلاب اسلامی و دفاع مقدس با هدف پاسداشت و نیز روایت رشادت‌های رزمندگان دلیر و مجاهدت‌های ملت غیور ایران در به ثمر رساندن انقلاب اسلامی و هشت سال دفاع مقدس در سال ۱۳۹۱ افتتاح شد. این موزه متشکل از هفت تالار است که در آن به کمک فناوری‌های نوین و ابزارهای چندرسانه‌ای سیر تحولات انقلاب اسلامی و مقاطع مختلف جنگ تحمیلی رژیم بعث عراق علیه کشورمان به شیوه‌ای ملموس و گیرا به تصویر کشیده شده است. تالار اول به بررسی سلسله وقایعی می‌پردازد که در نهایت به پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی ایران در بهمن ۱۳۵۷ منجر می‌شود. در تالار دوم به زمینه‌ها و علل آغاز جنگ پرداخته می‌شود. تالار سوم دفاع مردمی را به نمایش می‌گذارد و تالار چهارم نگاهی به ابعاد و جنبه‌های نظامی جنگ دارد. در تالار پنجم آثار و تبعات انسانی جنگ هشت‌ساله مورد توجه قرار می‌گیرد و تالار ششم نمایش پیروزی‌های ما و شکست دشمن است و در انتها در تالار هفتم وقایع و موضوعات مهم سال‌های پس از جنگ و نیز دستاوردهای کشورمان در زمینه‌های مختلف نظامی، سیاسی و علمی مرور خواهد شد. همان‌طور که در شکل ۱۳ قابل ملاحظه است، الگوی اصلی این باغ موزه بر حجم معماری نامنظم و هشت تالار برای هشت سال است. فرم معماری سالن اصلی این موزه در راستای شمالی جنوبی با هندسه‌ای نامنظم و مصالح فناورانه نوین و بی‌ارتباط با معماری و هویت ایرانی اسلامی است. سالن‌های هشت‌گانه با نام‌های همچنین در انتهای این سالن، یک مسجد به طور نمادین و یادآور مسجد جامع خرمشهر است.

شکل ۱۳. تصویر ماهواره‌ای و دورنمای باغ‌موزه دفاع مقدس تهران

۵-۲. باغ‌موزه دفاع مقدس تبریز

پروژه طرح جامع باغ‌موزه شهر تبریز پروسه‌ای شامل جمع‌آوری اطلاعات، تحلیل داده‌ها و برنامه‌ریزی است که خروجی آن نقشه‌های سازمان فضایی (الگوی جانمایی کاربری، الگوی حرکت، الگوهای طراحی)، معرفی ریزپروژه‌ها و برنامه فیزیکی اولیه آن‌ها خواهد بود. بنیاد حفظ آثار و نشر ارزش‌های دفاع مقدس به منظور ترویج فرهنگی دفاع مقدس اقدام به طراحی پروژه‌های فرهنگی با نام «باغ‌موزه دفاع مقدس» مراکز استانی کرده و به دلیل تأثیرگذاری استان آذربایجان شرقی در این دوران، زمین مناسبی به مساحت ۶۹ هکتار در موقعیتی منحصربه‌فرد با همکاری مسئولان شهری به استقرار باغ‌موزه اختصاص یافت. باغ‌موزه در حقیقت پارک موضوعی است که انتقال مفاهیم مقاومت و ارزش‌های معنوی دفاع مقدس را از طریق ابزار هنری دنبال می‌کند. هدف اصلی آن، پرهیز از انتقال یادگارهای دوران دفاع مقدس به فضای بسته موزه‌هاست. مجموعه باغ‌موزه با توجه به فرهنگ ریشه‌دار مقاومت مردم منطقه و نسبت معماری آن به صورت یک قلعه با هشت برج در دورتادور به یاد سال‌های مقاومت طراحی شده. در طراحی فضای مرکزی این قلعه از طرح فرش تبریز استفاده شده است.

همان‌طور که در شکل‌های ۱۴ و ۱۵ قابل ملاحظه است، در طراحی این پروژه با توجه به ویژگی‌های خاص محدوده قرارگیری آن در شهر تبریز، و همچنین توپوگرافی خاص آن طراحی پل ارتباطی بین قسمت‌های مختلف مجموعه بوده است که علاوه بر کارکرد عملکردی می‌تواند خود به عنوان یک جاذبه شهری عمل کند. همچنین، از دیگر خلاقیت‌های لازم در این پروژه توجه به ارائه نمادها و ارزش‌های دفاع مقدس در کلان‌شهر تبریز با حفظ قابلیت‌های تفریح‌گاهی محدود بوده است.

شکل ۱۴. باغ‌موزه دفاع مقدس تبریز

شکل ۱۵. طرح بازنگری باغ موزه دفاع مقدس تبریز

۵-۳. باغ موزه دفاع مقدس کرمان

موزه دفاع مقدس کرمان از جاذبه‌های دیدنی کرمان و از بزرگ‌ترین باغ موزه‌های دفاع مقدس ایران است که با الهام از معماری ایرانی و سنتی کرمان ساخته شده است. بهانه اجرای این طرح فرهنگی، اجرای کنگره سرداران و ۸ هزار شهید استان‌های کرمان و سیستان و بلوچستان بود که با سعی و تلاش فرمانده پیشین لشکر ۴۱ ثارالله، سرتیپ پاسدار قاسم سلیمانی و به منظور منتقل کردن فرهنگ ایثار، جهاد، شهادت و همچنین اثبات درستی و راستی مردم مسلمان ایران در جنگ ۸ ساله ایران و عراق در سال ۱۳۷۷ با یازده ماه کار پیوسته و مصادف با سالروز پیروزی خرمشهر (روز مقاومت ملی) به بهره‌برداری رسید. این موزه در مرکز شهر و جنب مصلاهی بزرگ کرمان ساخته شده که باعث موقعیت مناسب این مرکز فرهنگی شده و شامل فضاهای زیر است: مزار مطهر ۸ شهید گمنام دفاع مقدس، بنای اصلی موزه، تالار عبرت، تالار بصیرت، تالار نور، تالار شقایق، تالار شهدا، تالار آزادی، مکان روباز مجموعه. مجموعه باز موزه دفاع مقدس کرمان از لحاظ طراحی و معماری و شهرسازی به طور نسبی کیفیات، مطلوبیت و هماهنگی با زمینه بومی را دارد.

شکل ۱۶. باغ موزه دفاع مقدس کرمان

۶. بحث و یافته‌ها

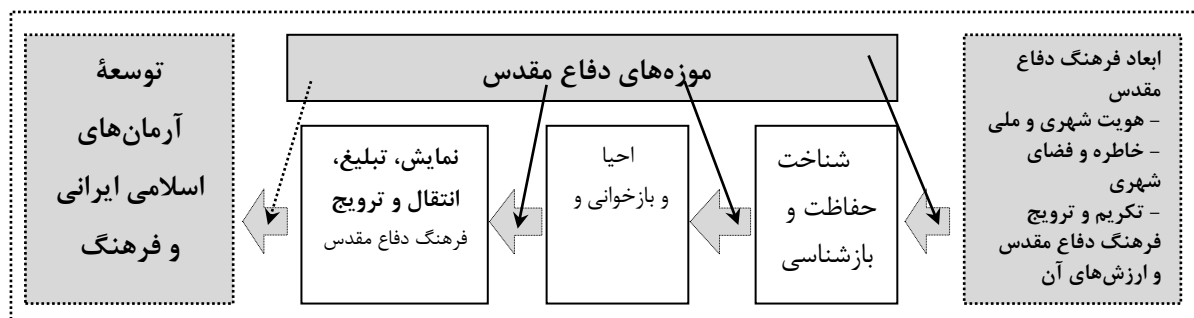
توجه به معانی و مفاهیم اصیل اسلامی و ایرانی در منابع و مراجع اصیل بومی و تعمیق آن‌ها و تبدیل آن‌ها به روند غالب جامعه تخصصی، حرفه‌ای و عامیانه می‌تواند به احیای تمدن کمرنگ شده ایرانی و اسلامی و نهادینه شدن آن‌ها انجامد. پرداختن به مفاهیم و دغدغه‌های یادشده با تأکید بر میان‌رشتگی و مراجع بومی ضمن استفاده از حس اعتمادبنفس ملی و محلی در تحقق‌پذیری آن و این مفاهیم را به باوری همیشگی تبدیل خواهد کرد. به طور کلی موانع پیش روی هنر، معماری و شهرسازی در راستای تمدن نوین اسلامی عبارت‌اند از: بروز مظاهر سبک زندگی غیربومی، رشد معماری غیربومی و آشفته، تضعیف اخلاق اسلامی و ایرانی در هنر و معماری معاصر، بروز بی‌عدالتی، ظلم و فساد از مسیر معماری و شهرسازی معاصر، کمرنگ شدن زمینه در هنر و معماری معاصر.

در حالی که در سوابق جهانی این مؤلفه‌ها با تأکید بر افتخارات و قدرت نظامی و مبانی حقوق بشر شامل قدرت نظامی و افتخارات ملی، حقوق بشر و جنایات‌های جنگی می‌شود. از مقایسه سوابق جهانی و مبانی نظری ایرانی - اسلامی موزه‌های جنگ می‌توان ابعاد تشابه و تفاوت در مبانی طراحی را استخراج کرد، به طوری که در سوابق جهانی، برانگیختن حس وطن‌پرستی و غرور ملی؛ نمایش امکانات و دستاوردهای نظامی؛ هویت‌سازی برای نسل‌های فعلی و آتی با تأکید بر تاریخچه نظامی خود؛ فعالیت‌های تبلیغی و ترویجی مد نظر طراحی قرار می‌گیرد. اما مهم‌ترین وجه تمایز موزه‌های جنگ از نگرش ایرانی - اسلامی، همان وجه دینی و قداست دفاع و جهاد در راه خداست که در قالب فضاهای مذهبی، نشانه‌ها و نمادهای مذهبی، فضاهای برگزاری مناجات‌هایی به یاد دوران جنگ است که این موزه‌ها را از سوابق جهانی متمایز می‌سازد. با این راهبرد و با توجه به ابعاد طراحی موزه‌های جنگ، مهم‌ترین راه‌کارهای طراحی موزه‌های دفاع مقدس با تأکید بر حوزه‌های معماری و شهرسازی به شرح زیر بیان می‌شود:

- ماندگاری فرم بیرونی و داخلی موزه‌های جنگ: فرم بیرونی موزه‌های جنگ که در سیما و منظر شهری و خط آسمان شهر قابل مشاهده و تأثیرگذار است. بنابراین فرم‌هایی همچون سردر یا دروازه، مناره یا میل پرچم، فرم بام و جداره‌های بیرونی موزه به عنوان جزئی از منظر شهری بوده و لازم است که با رویکردی زمینه‌گرا و با استعاره از زمینه‌های ایرانی - اسلامی طراحی شود.
- فرم‌های آشنا در تقویت حس وطن‌دوستی: طراحی موزه با رویکرد ایرانی اسلامی نیازمند فرم‌ها و شکل‌های برگرفته از فرهنگ و هنر بومی این سرزمین است که دفاع از میهن را با عناصر نمادین ایرانی - اسلامی پیوند زده و دفاع از کشور را همان حفظ این خاک و بوم معرفی می‌کند. عناصر و عوامل همچون سردر یا دروازه ورود به موزه با الهام از معماری ایرانی، سبابه‌هایی برای حضور و نمایش آثار، مناره‌ها و گنبد‌ها، طاق و تزیینات نمادین از این قبیل فرم‌های آشنا هستند.
- طراحی فضای مذهبی در موزه: فضای مذهبی با هدف برگزاری آیین‌های دینی و نیز احیای مناجات‌ها و نیایش‌های رزمندگان طی دوره‌های جنگ با توجه به مقیاس موزه در قالب مسجد، حسینیه یا نمازخانه ضروری است. چنان که مسجد خرمشهر در باغ‌موزه دفاع مقدس علاوه بر احیای این مسجد ارزشمند، مکانی برای عبادت‌ها و مراسم‌ها است.
- در نظر گرفتن فضاهای آموزشی و پژوهشی: موزه جنگ به عنوان مکانی برای آموزش و پژوهش در ابعاد مختلف دفاع مقدس و جنگ و فنون آن، نیازمند فضاهای آموزشی و پژوهشی به همراه امکانات مربوطه است.
- طراحی عناصر و المان‌های نمادین: هر موزه دفاع مقدس بهتر است از یک یا چند المان نمادین برخوردار باشد که با توجه به شرایط و الزامات محیطی ترجیحاً از ارتفاع بلندتر و قابل مشاهده از پیرامون و شاخص و ماندگار در ذهن شهروندان باشد. این نمادها می‌تواند با الهام از مناره مساجد، میل پرچم، دروازه یا سردری رفیع، گنبدی بر بام بنا و ... باشد.
- طراحی فضاهای خدماتی برای کاربران: موزه جنگ به عنوان مکانی برای حضور و زندگی کوتاه‌مدت مراجعین، نیازمند فضاهای رفاهی و خدماتی به همراه امکانات مربوطه است. این امکانات می‌تواند شامل فضاهای عبادی، سرویس‌های بهداشتی، استراحتگاه موقت کاروان‌ها، سالن غذاخوری، اتاق‌ها یا سویت‌های میهمانان ویژه و ... باشد.
- طراحی نمادین فضاهای عملیاتی: موزه جنگ به عنوان مکانی برای تداعی و تجسم رویدادهای جنگ، نیازمند فضاهایی است امکان‌بازنمایی عملیات مختلف موزه‌ها در قالب ماکت، صوت و ... باشد.
- فضای طراحی و بازنمایی برای هنرمندان: هر موزه دفاع مقدس بهتر است از یک یا چند فضا برای تولید آثار خلاقانه هنری باشد که با حضور هنرمندان تجسمی، خط، موسیقی و ... به تولید محتوای هنری در راستای اهداف موزه اقدام کند که این فضا می‌تواند به آتلیه‌ای دائمی برای تولید، نمایش، فروش و ... در نظر گرفته شود.
- هماهنگی با زمینه فرهنگی و اقلیمی در طراحی معماری: توجه به معماری بومی و الگوهای ایرانی اسلامی یکی از الزامات طراحی مجموعه‌های فرهنگی است. در مناطق مختلف ایران، معماری و شهرسازی بومی برگرفته از ویژگی‌های اقلیمی و مصالح و هنرهای بومی است. زمینه اقلیمی و فرهنگی از جمله زمینه‌های مهم طراحی موزه‌های دفاع مقدس است.
- الگوی ارسن شهری: شکل‌گیری مجموعه‌های شهری در معماری و شهرسازی ایران، دارای الگویی است که کاربری‌های

مورد نیاز و مکمل هم به طور هماهنگ در پیوند با هم یک مجموعه شهری واحد و مستقل را شکل می‌دادند، با توجه به تعدد اجزای موزه‌های دفاع مقدس، الگوی ارسن شهری یک الگویی کارآمد در خلق مجموعه شهری موفق و با هویت است.

- به طور کلی، نقش موزه‌های دفاع مقدس در ترویج فرهنگ و ارزش‌های دفاع مقدس و نبردهای حق علیه باطل را می‌توان در قالب دیاگرام شکل ۱۷ نشان داد.

شکل ۱۷. دیاگرام نمایش‌دهنده نقش موزه‌های دفاع مقدس در توسعه آرمان‌های اسلامی ایرانی و فرهنگ شیعی

۶. نتیجه‌گیری

مهم‌ترین مؤلفه‌های ملی، دینی و اعتقادی مورد استفاده در طراحی و توسعه موزه‌های دفاع مقدس عبارت‌اند از: قداست جهاد و دفاع، هویت شهری و ملی، بازخوانی خاطرات دفاع مقدس، انتقال فرهنگ جهاد، پایداری و ایثار، تکریم و بزرگداشت دفاع مقدس، شهدا و رزمندگان، گردشگری با محوریت دفاع مقدس، حس وطن‌دوستی، معنویت، سبک زندگی شهدایی و توجه به الزامات معماری ایرانی اسلامی.

حفظ و اشاعه روحیه ایثارگری و شهادت‌طلبی نه تنها در افزایش کمالات انسانی، نقش به‌سزایی ایفا می‌کند، بلکه ضامن مصونیت و حفظ جامعه در برابر اهریمنان است؛ و هر چند در این راستا ارزش‌های اسلامی نیز به نوعی نمود خود را می‌یابند. با این وجود، هر چند در دوران شکل‌گیری انقلاب شکوهمند اسلامی و در دوران دفاع مقدس، فضای جامعه آکنده از شوق به شهادت و کشته شدن در راه خدا شد، از انواع روش‌ها در راستای ترویج فرهنگ شهادت و ایثار بهره گرفته می‌شود. مهم‌ترین مبانی و ارکان موزه‌های دفاع مقدس شامل قداست و خدامحوری دفاع از میهن و ارزش‌های الهی است که به هویت‌بخشی شهر و جامعه اسلامی می‌انجامد.

از حیث معماری و شهرسازی در هر موزه جنگ بهتر است راهکارهای زیر مد نظر قرار گیرد: ۱- ماندگاری فرم بیرونی و داخلی موزه‌های جنگ؛ ۲- فرم‌های آشنا در تقویت حس وطن‌دوستی؛ ۳- طراحی فضای مذهبی در موزه؛ ۴- در نظر گرفتن فضاهای آموزشی و پژوهشی؛ ۵- طراحی عناصر و المان‌های نمادین؛ ۶- طراحی فضاهای خدماتی برای کاربران؛ ۷- طراحی نمادین فضاهای عملیاتی؛ ۸- فضای طراحی و بازنمایی برای هنرمندان.

موزه‌های دفاع مقدس باید مملو از معنویت ملهم از شهدا و رزمندگان و میراث جبهه و جنگ و ایمان و اعتقادات آن‌ها باشند. این امر از طرف فضا‌سازی با الگوی معماری ایرانی اسلامی و میراث دفاع مقدس فراهم می‌شود. همچنین موزه‌های دفاع مقدس باید محلی برای معرفی سبک زندگی شهدا و رزمندگان به عنوان الگوی زندگی شایسته برای نسل‌های بعدی است. وصیت‌نامه‌های شهدا یکی از میراث دفاع مقدس است که آموزه‌هایی از اعتقادات توحیدی و سبک زندگی شهدایی برای نیل به سوی تمدن نوین اسلامی دارد.

در طراحی موزه‌های دفاع مقدس زبان هنر می‌تواند در بیان جذاب و زیبای ارزش‌های دفاع مقدس موثر و مفید واقع شود. موزه‌های دفاع مقدس مکانی برای خاطره و بازآفرینی خاطرات دفاع مقدس و نشر احیای آن‌ها هستند. این مکان‌ها به عنوان مکانی برای گردشگران از گروه‌های مختلف با محوریت معرفت‌افزایی هستند که تداوم خاطرات دفاع مقدس را در متن جریان زندگی شهروندان تقویت می‌کنند.

منابع

1. Najafi Khajeh Balagh, A. and Goodarzi, A. Investigating Methods of Presenting the Performance of Law Enforcement Forces during the Eight Years of Sacred Defense in the Sacred Defense Museum Environment, *Journal of Order and Security Police*, 2011: 1 [Persian]
2. Akbarian, M. and Yazdan Far, A. Museum and Islamic Perspective, *Journal of Islamic Architecture Research*, 2004; 1(2): 113-130. [Persian]
3. Zahedi, M., Haji-Ha, B and Khayyam-Bashi, M. *Museum, Museology and Museums*, Isfahan, Chahar Bagh Publications, First Edition. 2008. [Persian]
4. Aysham, M. Indicators of Islamic City from the Perspective of the Ideals of the Islamic Republic of Iran Based on Foundations. *Journal of Islamic Architecture and Urbanism Culture*, 2021; 6(1): 211-222. [Persian]
5. Farabi, A. N. *Al-Siyasah al-Madaniyah (Civil Politics)*. Translated by Hassan Malekshahi, Soroush Publications, Third Edition. 2017. [Persian]
6. Mousavi Asl, S. S. Rereading Modern Political Science and Reconstructing the Knowledge of Governance in Light of Iranian-Islamic Civilizational Insight, *Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution*, 2025;4(14):37-60. [Persian]
7. Khani, E. From Semantics to Ontology of Civilization Based on the Anthropological Model of Islamic Wisdom, *Journal of Interdisciplinary Civilizational Studies of the Islamic Revolution*, 2023; 2(6), 11-26. [Persian]
8. Farzaneh, M. M. Shi'i Ideology, Iranian Secular, Nationalism and the Iran-Iraq War (1980- 1988), *Studies in Ethnicity and Nationalism*, 2007; 7(1).
9. Mohammadi, Y. The Islamic Revolution and the History-Making Role of Imam Khomeini in the Production of Soft Power, *Virtual Platform for Analysis and Study of Soft War*. 2010. [Persian]
10. Masoudi, H., Eskafi. M. and Sadigh Orouei, Gh.R. Policy Research on Promoting the Culture of Self-Sacrifice and Martyrdom in Government Organizations of Khorasan Razavi Province, *National Studies Quarterly*, 2016; 17(66): 89-107. [Persian]
11. Afrough, E. *Space and Social Inequality*, Tarbiat Modares University Press, First Edition. 1998. [Persian]
12. Pakzad, J.S.H. Identity and Identification with Space", *Sofeh*, 1996; 21-22. [Persian]
13. Safavi Mobarhen, Z. Symbol and Sign, *Architecture and Culture Journal*, 2003; 4: 3-7. [Persian]
14. Shabani Sarouei, R. Designing and Developing a Model for the Culture of the Sacred Defense, *National Studies Quarterly*, 2015; 16(63): 45-63. [Persian]
15. Javadi Yeganeh, Borzou, S. and Shahidi, M. Memory Policy in Urban Space: A Case Study of Museums Established After the Revolution in Tehran, *Journal of Culture and Communication*, 2016; 17(34) :163-183. [Persian]
16. Soltani, A., Zargari Marandi, E. and Namdarian, A.A. Formation, Strengthening, and Permanence of Memory in Urban Spaces: Case Study of Shahid Chamran Axis in Ahvaz, *Journal of Housing and Rural Environment*, 2013; 141: 87-98. 2013. [Persian]
17. Javadi Amoli, A. *Mafatih al-Hayat (Keys to Life)*, Qom, Esra Publishing Center, Second Edition, Print Run: 195th. 2015. [Persian]
18. *The Holy Qur'an*.
19. Mirjalili, A.M., Sahraei Ardakani, K. and Mousavian, H.S. Patriotism from the Perspective of the Qur'an and Hadiths, *Scientific and Research Quarterly of Ketab-e Qayyem*, 2012; 2(5): 7-33. [Persian]
20. Amid Zanjani, A.A. *Homeland and Territory and Its Legal Implications from the Perspective of Islamic Jurisprudence*. Islamic Culture Publishing Office. First Edition. 1986. [Persian]
21. Baghani, N. *Will (Testament)*. Available on the portal of the Supreme Leader, (<https://farsi.khamenei.ir/>). 1980. [Persian]